

KRIVIČNOPRAVNI I KRIMINALISTIČKI ASPEKTI SUZBIJANJA NARKO-KRIMINALITETA¹

prof. dr Milan Škulić

redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, sudija Ustavnog suda Republike Srbije

Apstrakt. U radu se analitički razmatraju osnovni krivičnopравни i kriminalistički aspekti suzbijanja narko-kriminaliteta, tako što se uz objašnjavanje krivičnog pojma opojnih droga, te osnovnih krivičnih dela koja se njih tiču, sistematski analiziraju osnovna kriminalistička pravila iz domena posebne kriminalističke taktike, koja su adekvatna za efikasno suzbijanje te vrste krivičnih dela, odnosno narko-kriminaliteta.

Posebno je ukazano na važnost kako normativnog regulisanja u sferi krivičnog prava reagovanja pravne države na zloupotrebu zabranjenih/kontrolisanih psihoaktivnih supstanci, tako i na razvoj adekvatnih dokaznih metoda, naročito u vidu posebnih dokaznih radnji i vidova tzv. specijalnih istražnih tehnika, koje su načelno adekvatne za otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje krivičnih dela koja spadaju u narko-kriminalitet, a koja se zbog njihove konsensualne prirode (krivična dela bez žrtve u krivičnom pravnom smislu), načelno veoma teško otkrivaju i dokazuju korišćenjem klasičnih dokaznih metoda i generalno, opštih dokaznih radnji.

Gljučne reči: Narko-kriminalitet, opojne droge, psihoaktivne supstance, krivično delo, krivično pravo, kriminalistika.

1. UVODNA IZLAGANJA

Psihoaktivne supstance u opštem smislu, a naročito one koje su zabranjene, tj. spadaju u opojne droge u krivičnom pravnom smislu, imaju višestranu kriminogenu ulogu, odnosno povezane su na različite multifunkcionalne načine sa kriminalitetom:

1) Zloupotreba zabranjenih/kontrolisanih psihoaktivnih supstanci sama po sebi može biti značajan, a u nekim konkretnim slučajevima i ključan generator vršenja krivičnih dela, pored onih inkriminacija koja se direktno tiču opojnih droga (proizvodnja, stavljanje u promet, ali i samo držanje, u krivičnim sistemima koji poznaju takav tzv. delikt posedovanja itd.), tako i drugih krivičnih dela, kao kada lice zavisno od opojnih droga vrši imovinska krivična dela da bi steklo sredstva za nabavku opojne droge i sl.;

¹ Ovaj rad je rezultat istraživanja na strateškom naučno-istraživačkom projektu Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu za 2023. godinu pod naslovom „Savremeni problemi pravnog sistema Srbije“, podtema: *Pravosuđe i izazovi današnjice*, koji organizuje i sprovodi Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu tokom 2022. godine.

2) Neka krivična dela, odnosno neki oblici kriminaliteta deluju kao stimulativan faktor za korišćenje opojnih droga, odnosno mogu biti čak i uzrok upotrebe opojnih droga, pa je tako na primer, činjenica da u praksi većina „dilera“ spada istovremeno i u krug konzumenata opojnih droga, neki učinioci korišćenjem određenih stimulativnih opojnih droga, poput kokaina, „pobeđuju“ svoje inhibicije i strah pre izvršenja nasilničkog krivičnog dela, naročito tzv. naručenog ubistva i sl.; kao i

3) Moguće su i raznovrsne kombinovane veze između opojnih droga i kriminaliteta, kada je samo korišćenje opojnih droga s jedne strane generator vršenja određenih krivičnih dela, kao i osnovna sadržina narko-kriminaliteta, dok s druge strane, sami ti oblici kriminaliteta, produkuju neposredno ili posredno krivična dela iz sfere narko-kriminaliteta.

U kriminološkom smislu se efekat opojnih droga posmatra kako u etiološkom, tako i u fenomenološkom smislu, kao i kombinovano - etiološko-fenomenološki. Tako se ističe da s jedne strane, korišćenje opojnih droga i druge vrste manipulacije opojnim drogama, izazivaju kriminalitet, odnosno deluju na izvršenje određenih krivičnih dela, ali i da obrnuto sam kriminalitet, odnosno izvršenje krivičnih dela određene vrste, neposredno ili posredno utiče na upotrebu opojnih droga, dok pored toga, postoje i kombinovane, kao o recipročne relacije između opojnih droga i kriminaliteta.² Sama krivična dela koja vrše zavisnici od korišćenja opojnih droga, vrše se pretežno radi nabavljanja finansijskih sredstava potrebnih zavisnicima za nabavku opojne droge, što znači da se uglavnom radi o imovinskim krivičnim delima.³ Istorija upotrebe psihoaktivnih supstanci je izuzetno interesantna, a nekada čak i sa elementima svojevrzne bizarnosti. Tako su zbog nekih psihoaktivnih supstanci, koje u stvari, spadaju u ozbiljne opojne droge, vođeni i međudržavni ratovi, započeti imperijalnim oružanim „intervencijama“, u stvari agresijama, radi zaštite sopstvenih finansijskih interesa utemeljenih na proizvodnji i prodaji droge. Tokom 19. veka Velika Britanija je vodila dva „ograničena“ rata protiv Kine.

Naime, britanske kompanije su bile između ostalog, veliki trgovci opijumom, koji su decenijama izvozili u Kinu, gde je postojao veliki broj opijumskih zavisnika, odnosno konzumenata takve „britanske robe“, tako da je onda, kada je tadašnja Kina radi zaštite zdravlja svog stanovništva, zabranila uvoz i upotrebu opijuma, Velika Britanija, nakon što je Kina odbila ultimatum da bez odlaganja ponovo dozvoli uvoz i korišćenje britanskog opijuma, započela prvi „opijumski“ rat protiv nje (1839 – 1842.), da bi je nakon što je Kina pretrpela vojni poraz, primorala da ponovo dozvoli uvoz i upotrebu opijuma. Potom je Velika Britanija od 1856. do 1860., protiv Kine vodila „drugi opijumski rat“, čiji je cilj, između ostalog (pored davanja Velikoj Britaniji statusa „najpovlašćenije nacije“ u trgovini sa Kinom, otvaranja celokupne

² T. Newburn, *Criminology*, „Willan Publishing“, London, 2007, str. 485 – 487.

³ F.E. Hagan, *Introduction to Criminology, Theories, Methods and Criminal Behaviour*, 6th Edition, „Sage Publications“, Thousand Oaks, 2008, str. 451.

teritorije Kine za britanske trgovce itd.), bio i da se u Kini potpuno legalizuje kupoprodaja opijuma.⁴

Termin „narko-kriminalitet je u osnovi žargonskog karaktera i on najčešće nije kao takav sasvim uobičajen ni u kriminologiji, niti u kriminalistici, pa naravno nije prisutan ni u krivičnom pravu, ali se on često koristi u jednom životnom smislu, a tiče se specifičnih oblika kriminaliteta, koji se odnose na zabranjene psihoaktivne supstance, odnosno opojne droge u krivičnompravnom smislu.

Postoje veoma različiti aspekti narko-kriminaliteta, počev od kriminoloških, kako onih koji su fenomenološke prirode, do etiološki orijentisanih, pa do krivičnopravnih – materijalnih i procesnih, kriminalističkih, socioloških, makro i mikro psiholoških, medicinskih, raznih kombinovanih aspekata itd. U mnogim zakonodavstvima se ova krivična dela smatraju vidom tzv. konvencionalnog kriminaliteta, ali se u strukturi klasičnih krivičnih dela zbog niza svojih kako faktičkih, tako i krivičnopravnih osobenosti, izdvajaju kao posebna krivičnoppravna kategorija.⁵ U ovom radu će se posebna pažnja pokloniti osnovnim krivičnopravnim i kriminalističkim aspektima suzbijanja narko-kriminaliteta, koji su načelno od posebnog značaja kada se radi o klasičnoj krivičnoppravnoj reakciji na tu vrstu kriminaliteta.

Već samo po sebi, zbog veoma izražene i specifične veze između kriminalistike i krivičnog procesnog prava, kriminalistički aspekti suzbijanja/kontrole narko-kriminaliteta imaju u velikoj meri i krivičnoprocesnu sadržinu, a većina njih podrazumeva i postupanje u okvirima određenih krivičnoprocesnih formi. To, pre svega, znači da sve kriminalističke radnje, kako dokazne, tako i većina operativnih radnji, koje se preduzimaju u cilju otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih dela koja spadaju u narko-kriminalitet, moraju da se vrše u skladu sa relevantnim krivičnoprocesnim pravilima. Konačno, u teorijskom smislu se u zadatke kriminalistike se tradicionalno svrstavaju: 1) izučavanje tehnike vršenja krivičnih dela, 2) kriminalistička tehnika, 3) kriminalistička taktika – koja se deli na opštu i posebnu (u našoj teoriji često tretiranu kao kriminalistička metodika), kao i 4) organizacija suzbijanja kriminaliteta.⁶ Ovo se u osnovi odnosi i na ulogu kriminalistike, što se svodi na primenu relevantnih kriminalističkih pravila radi

⁴ Više o tome: M. Škulić, „Osnovne krivičnopravne konsekvence upotrebe zabranjenih psihoaktivnih supstanci“, tematski zbornik radova međunarodnog značaja, Međunarodni naučni tematski skup: *Droga i narkomanija: pravni, kriminološki, sociološki i medicinski problemi*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Palić, 2 – 3. septembar 2020., str. 33 – 56.

⁵ M. Škulić, *Osnovi krivičnog prava Sjedinjenih Američkih Država*, 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, edicija *Crimen*, Beograd, 2022., str. 172.

⁶ H. Groß und F. Geerd, *Handbuch der Kriminalistik*, Band I, J. Schweitzer Verlag, Berlin, 1977, str.15.

otkrivanja, razjašnjavanja o dokazivanja krivičnih dela koja spadaju u narko-kriminalitet.

Naravno, valjana upotreba adekvatnih kriminalističkih pravila u cilju delotvornog otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih dela iz sfere narko-kriminaliteta, podrazumeva i adekvatan krivičnoprocesni ambijent, što se primarno svodi na postojanje kvalitetnog Zakonika o krivičnom postupku, čije odredbe omogućavaju efikasno vođenje krivične procedure.⁷ Ovo važi i kada je reč o neposrednoj vezi između krivičnog materijalnog i krivičnog procesnog prava., što je u relaciji sa definisanjem krivičnog procesnog prava u funkcionalnom smislu, odnosno direktno u vezi sa njegovom svrhom postojanja, a uz neposredan oslonac na cilj materijalnog krivičnog prava.⁸ Tako se u teoriji (C. Roxin) ističe: „Materijalno krivično pravo, čija su osnovna pravila sadržana u Krivičnom/Kaznenom zakon(ik) u, ustanovljava karakteristike kažnjivih radnji,⁹ te zaprećuje pravnim posledicama (kazne i mere bezbednosti), koje su povezane sa činjenjem krivičnog dela. Da bi ove norme mogle da ostvare svoju funkciju stvaranja elementarnih pretpostavki za mirni zajednički život ljudi, one ne smeju u slučaju izvršenja krivičnog dela, postojati samo na papiru. Potreban je, pre svega, jedan pravno uređeni postupak, pomoću koga se postojanje kažnjive radnje može ustanoviti, te istovremeno omogućiti sprovođenje zakonom propisane sankcije. Pri tom se pod takvim „pravno uređenim” postupkom mogu razumeti tri aspekta: njegove odredbe moraju biti tako formulisane da na odgovarajući način potpomažu materijalnom krivičnom pravu da bude sprovedeno; one moraju istovremeno da ustanove granice prava zadiranja organa krivičnog pravosuđa u zaštićene slobode pojedinaca; i one moraju konačno, da stvore mogućnost, da se pravnosnažnom odlukom ponovo

⁷ Smatra se u teorijskom smislu i inače, da su faktori efikasnog krivičnog postupka „brojni i međusobno uslovljeni“. Više o tome: S. Bejatović, *Efikasnost krivičnog postupka kao međunarodni pravni standard, (poglavlje 23 i krivičnoprocesno zakonodavstvo Srbije – norma, praksa i mere unapređenja)*, Zbornik Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu: „Evropske integracije i kazneno zakonodavstvo (poglavlje 23 – norma, praksa i mere harmonizacije)“, LVI redovno savetovanje Udruženja, Zlatibor, 2016, str. 331.

⁸ M. Škulić, *Krivično procesno pravo*, 11. izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2022, str. 5.

⁹ Naravno, kada je reč o pozitivnom srpskom kaznenopravnom sistemu, pod „kažnjivim radnjama“ treba podrazumevati kako radnje (činjenje ili nečinjenje, odnosno kažnjivo propuštanje), kojima se izvršavaju krivična dela, odnosno učestvuje krivičnom delu, tako i radnje koje predstavljaju bitno obeležje prekršaja, ili privrednog prestupa, kao specifične vrste delikta, a u širem smislu (naročito u kontekstu delovanja načela *nebisinidem* u svetlu prakse ESLJP, koju prihvata i Ustavni sud Srbije), tu bi nekada spadale i druge vrste delikata, kada su za njih zaprećene/izrečene relativno teže sankcije, poput slučajeva disciplinskog kažnjavanja osuđenih, ali i nekih drugih disciplinskih postupaka, kao u određenim situacijama i nekih mera koje objektivno imaju kazneni karakter, iako formalno nisu formulisane kao kazne/sankcije.

uspostavi narušeni pravni mir.”¹⁰ Dakle, postoji organska veza između krivičnog materijalnog i krivičnog procesnog prava, kao i između kako procesnog, tako i materijalnog krivičnog prava i kriminalistike, čija pravila u praksi omogućavaju efikasno otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje krivičnih dela koja se tiču opojnih droga, što znači onih krivičnih dela koja spadaju u sferu narko-kriminaliteta, a što se suštinski ostvaruje povezano sa osnovnom funkcijom materijalnog krivičnog prava, a to je njegova *zaštitna funkcija*.¹¹

U teoriji se svrha krivičnog postupka, odnosno njegovi „ciljevi i opravdanje“, objašnjavaju i konstatacijom da je *neposredan cilj* krivičnog postupka omogućavanje primene materijalnog krivičnog prava na konkretan slučaj, tj. „utvrđivanje sudskom odlukom da li je krivično delo izvršeno, da li ga je izvršio optuženi, da li se optuženom može izreći krivična sankcija“, a „pored ovog neposrednog, krivični postupak ima i *konačni cilj*, koji je istovetan sa ciljem materijalnog krivičnog prava (čijem ostvarenju krivični proces služi), a sastoji se u odbrani društvenog poretka od kriminaliteta.“¹² Isto naravno načelno važi i kada se radi o narko-kriminalitetu, a svi projektovani krivičnoprocesni ciljevi, utemeljeni i na ustavno-pravnim normama, tj. u okviru Ustavom ustanovljenog pravnog poretka, se u praksi ostvaruju uz primenu i relevantnih kriminalističkih pravila. Ekstremno je važno da se ta pravila ostvaruju u adekvatnom normativnom ambijentu, koji omogućava kako efikasan, tako i pravičan krivični postupak. Taj normativni ambijent se pretežno kreira normama osnovnog izvora krivičnog procesnog prava, a to je Zakonik o krivičnom postupku. Nažalost, pozitivan Zakonik o krivičnom postupku Srbije nije dobar normativan okvir,¹³ što je očigledno već stoga što on sasvim očigledno spada u „najkritikovanije“ zakone u našoj zemlji, kada je reč o stavu kako pravne teorije, tako i velikog dela prakse subjekata koji postupaju u krivičnom postupku.¹⁴ Taj Zakonik u mnogim aspektima predstavlja potpuno

¹⁰ C. Roxin, *Strafverfahrensrecht*, 25. Auflage, „Verlag C.H.Beck“, München, 1998, str. 1–2.

¹¹ Više o zaštitnoj funkciji krivičnog prava: M. Babić i I. Marković, *Krivično pravo – opšti dio*, četvrto izmijenjeno izdanje, Pravni fakultet u Banjoj Luci, Banja Luka, 2013, str. 23 – 24.

¹² M. Simović, *Krivično procesno pravo – uvod i opšti dio*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Bihać, 2009, str 33.

¹³ Više o slabostima važećeg Zakonika o krivičnom postupku, u: M. Škulić i G. Ilić, *Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije – jedan korak napred, dva koraka nazad*, Udruženje javnih tužilaca Srbije, Pravni fakultet u Beogradu i Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2012. Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje ove monografije pod naslovom: „Novi ZKP Srbije – kako je propala reforma i šta da se radi“ je u celini dostupno u PDFformatu na sajtu Udruženja javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije. Adresa za preuzimanje teksta sa sajta: <http://www.uts.org.rs/images/stories/061212.novi.zakonik.o.krivicnom.postupku.pdf>

¹⁴ Više o tome: S. Bejatović, *Nekoliko razloga neophodnosti rada na reformi krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije*, zbornik: „Reforma krivičnog prava“, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2014, str. 1 – 23.

nepotreban i radikalno raskid sa našom višedecenijskom krivičnoprocesnom tradicijom. Stoga je krajnje vreme da se ispravi čitav niz njegovih ozbiljnih pravno-tehničkih grešaka, ali i suštinskih nedostataka, naročito onih koji su konceptualne prirode.¹⁵

Krivičnopravni aspekti suzbijanja „narko-kriminaliteta tiču se inkriminacija koje se odnose na opojne droge, pre svega sa stanovišta proizvodnje i stavljanja u promet zabranjenih/kontrolisanih psiho-aktivnih supstanci, omogućavanja njihovog korišćenja itd., što sve predstavlja vid politike suzbijanja te vrste kriminaliteta na normativnom planu. I ovde naravno, kao i inače, važi opšte pravilo da krivično pravo ima *ultima ratio* karakter, što je od posebnog značaja kada se radi o opojnim drogama, odnosno krivičnopravnoj/kaznenopravnoj reakciji na njih, u oceni zakonodavca da li je neophodno da se samo posedovanje opojnih droga po sebi propisuje kao krivično delo (delikt posedovanja), ili je dovoljno da to bude kazneno delo manje teško od krivičnog dela, kao što je prekršaj.

Kriminalistički aspekti suzbijanja krivičnih dela povezanih sa opojnim drogama, odnosno tzv. narko-kriminaliteta, svode se na osnovna pravila posebne kriminalističke taktike (kod nas često označavane kao kriminalistička metodika),¹⁶ namenjenih primarno otkrivanju, razjašnjavanju i dokazivanju tih krivičnih dela,¹⁷ a naročito u kontekstu kriminalističkog reagovanja na organizovani kriminalitet, koji se često ispoljava i kao „narko-kriminalitet“.

2. PSIHOAKTIVNE SUPSTANCE I OPOJNE DROGE U KRIVIČNOPRAVNOM SMISLU

Psihoaktivne supstance mogu da se podele na dve osnovne kategorije: 1) psihoaktivne supstance koje su zabranjene i 2) psihoaktivne supstance čije je korišćenje legalno.¹⁸

U zabranjene psihoaktivne supstance spadaju razne vrste opojnih droga, u odnosu na koje u krivičnom zakonodavstvu Srbije postoji nekoliko inkriminacija, a koje mogu imati i poseban krivičnopravni značaj isto kao i neke

¹⁵ Stoga je reformisanje krivičnog procesnog prava Srbije neophodno. To je moguće učiniti kako velikim novelama sadržanim u nekom budućem Zakonu o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, tako i donošenjem potpuno novog Zakonika o krivičnom postupku, koji bi bio „veran“ kontinentalno-evropskoj tradiciji srpskog krivičnog procesnog prava, odnosno utemeljen na toj tradiciji, te čijim bi odredbama trebalo stvoriti uslove da srpski krivični postupak bude kako efikasan, tako i pravičan.

¹⁶ Ž. Aleksić i Z. Milovanović, *Kriminalistika*, „Partenon“, Beograd, 1994, str. 26.

¹⁷ E. Kube, *Theoretische Kriminalistik*, in: E. Kube, U: Störzer und J. Timm (Hrsg.), *Kriminalistik – Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, Band I, „Richard Boorberg Verlag“ München, Berlin, 1992, str. 2 – 3.

¹⁸ M. Škulić, *Kriminalistika*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2022, str. 272.

inače zakonom dozvoljene psihoaktivne supstance, onda kada se prilikom izvršenja nekih krivičnih dela, koriste kao oblik *sile*, ili kada se zahvaljujući njima lice dovodi u stanje skrivljene/neskrivljene neuračunljivosti, kada pod određenim uslovima može biti primenjen krivičnopравни institut *actiones liberae in causa*.

U dozvoljene psihoaktivne supstance spadaju pre svega tzv. socijalno dopuštene „droge“, poput alkohola i duvana, odnosno nikotinskih proizvoda, ali u tu kategoriju se mogu svrstati i raznovrsni lekovi, koji se nekada mogu i zloupotrebljavati, kada praktično imaju svojstvo opojnih droga. Neke dozvoljene psihoaktivne supstance, pre svega alkohol, ali i određeni psihoaktivni lekovi imaju značajne krivičnopravne konsekvence, onda kada se zahvaljujući njima učinilac nalazi u stanju skrivljene neuračunljivosti, ili kada se ispunjava/uslov za primenu krivičnopavnog instituta *actio libera in causa*, ali takođe, ukoliko se pod određenim uslovima, njihovo delovanje na određeno lice, može smatrati *silom* u krivičnopravnom smislu. Pored toga, alkohol kao svakako veoma prisutna dozvoljena psihaktivna supstanca se tradicionalno smatra značajnim i u kriminalističkom smislu, pa se tako ističe da se „delinkvencija pod uticajem alkologa može posmatrati sa vrlo različitih aspekata, zavisno od toga da li je vidu saobraćajna delinkvencija ili hronično dejstvo alkohola“ itd.¹⁹

Opojne droge se definišu odredbama Krivičnog zakonika. Opojnim drogama smatraju se supstance i preparati koji su zakonom i drugim propisom zasnovanim na zakonu proglašene za opojne droge, kao i ostale psihoaktivne supstance (član 112. stav 15. KZ). Ova definicija uneta je u Krivični zakonik novelama našeg osnovnog izvora krivičnog prava, iz 2012. godine i time je rešen problem nastao zbog drugačijeg definisanja opojnih droga i psihoaktivnih supstanci u izvoru prava na koji se upućivalo blanketnim normama Krivičnog zakonika.²⁰

Posebnim pravilnikom utvrđen je spisak *psihoaktivnih kontrolisanih supstanci*, što je utemeljeno na blanketnim normama KZ, a to praktično i u suštini predstavlja drugi izraz za krivičnopravni termin opojne droge, što nekada u praksi dovodi i do određene terminološke konfuzije. Čitav niz materija spada u psihaktivne kontrolisane supstance (*PKS*), počev od „klasičnih“ opojnih droga, bilo prirodnog porekla, bilo sintetičkih, pa do određenih medikamenata koji se takođe mogu zloupotrebljavati, iako se inače,

¹⁹ Ž. Aleksić, *Praktikum iz Kriminalistike*, „Naučna knjiga“, Beograd, 1988, str. 213.

²⁰ Pre novele iz 2012. u odredbi člana 112. stav 15. Krivičnog zakonika, bilo je propisano da se opojnim drogama smatraju supstance i preparati koji su propisima zasnovanim na zakonu proglašeni za opojne droge. To znači da ova definicija nije obuhvatala i sve ostale psihoaktivne supstance, a što je potom, bilo u kontradikciji sa drugim relevantnim propisima (*propisi zasnovani na zakonu*), na čiju je primenu upućivala blanketna norma Krivičnog zakonika sadržana u njegovom tzv. pojmovniku, tj. odredbama koje se odnose na *značenje izraza* u osnovnom izvoru krivičnog prava Srbije.

rutinski koriste u cilju lečenja određenih bolesti i stanja, gde su tipični neki lekovi za smirenje, antidepresivi itd. Psihoaktivne kontrolisane supstance mogu biti u različitim oblicima. Mogu da budu u praškastim ili kristalnim formama, poput heroina i kokaina, neke psihoaktivne kontrolisane supstance su u obliku tableta ili kapsula, kao što su to neki lekovi za smirenje, koji se zloupotrebljavaju, ili kao što je sintetička droga ekstazi itd. Ove supstance mogu da budu nanete u tečnom obliku na druge materije poput kartona ili papira, kao što se nekada to čini sa LSD-om, a mogu da budu i delovi biljke, bilo u sirovom obliku, bilo osušenih i potpuno ili delimično pripremljenih za upotrebu, kao što je to slučaj sa indijskom konopljom.

3. OSNOVNE VRSTE OPOJNIH DROGA

Opojne droge mogu da se podele na dve osnovne vrste: 1) supstance koje imaju psihoaktivno dejstvo, a koje su prirodnog porekla, bilo u sirovom obliku, bilo prerađene odgovarajućim tehnološkim postupkom, kao i 2) psihoaktivne supstance koje su potpuno sintetičke. Korišćenjem, odnosno zloupotrebom opojnih droga izaziva se najčešće kako psihološka, tako i fizička zavisnost, a samo dejstvo opojne droge na konkretnog čoveka koji je koristi/zloupotrebljava, zavisi kako od vrste droge, njene prirode, stepena „čistoće“ i opšteg za tu drogu karakterističnog efekta, doze koja se unosi i učestalosti primene, tako i od fizičkog stanja onoga ko je zloupotrebljava, njegovog metabolizma, učestalosti korišćenja droge, uzrasta i opšteg zdravstvenog stanja.

Prema njihovom osnovnom fiziološkom dejstvu na organizam čoveka koji ih koristi i dominantnom psihoaktivnom efektu, opojne droge se klasifikuju u nekoliko osnovnih grupa, gde je od posebnog značaja podela na sledeće vrste opojnih droga: 1) narkotici (opijati),²¹ 2) stimulantima,²² 3) depresantima,²³ kao i 4) halucinogene droge.²⁴ Neke opojne droge imaju i kombinovano psihoaktivno

²¹ Narkotici su supstance koje su uglavnom derivati opijuma, koji je lepljivi mlečni sok iz nezrele čaure maka. Najveći proizvođači opijumskog maka su Avganistan, Pakistan, Turska, područje tzv. zlatnog trougla (Laos, Mjanmar i Tajland), kao i zemlje Južne Amerike, a nekada se opijumski mak redovno gajio i u našem regionu, pre svega u Makedoniji.

²² Stimulanti su opojne droge koje deluju tako što stimulišu centralni nervni sistem. Tipični stimulant su kokain, koji je opojna droga prirodnog porekla i amfetamini, koji predstavljaju sintetičke droge, derivate feniletilamina.

²³ Depresanti su opojne droge čiji je osnovni fiziološki efekat umirenje centralnog nervnog sistema, otklanjanje preterane nervoze, relaksiranje, otklanjanje poremećaja sna i smanjenje anksioznosti. U tipične depresante spadaju barbiturati, koji predstavljaju soli barbiturne kiseline. Tu spadaju i raznovrsni „regularni“ lekovi za umirenje, poput bromazepama i drugih benzodiazepinskih anksiolitika.

²⁴ *Halucinogene droge* mogu biti prirodnog i sintetičkog porekla. Klasične halucinogene droge prirodnog porekla su različiti derivati kanabisa, odnosno jedne posebne vrste konoplje (indijska konoplja - *Cannabissativa/CannabisIndica*, koja sadrži psihoaktivnu supstancu *Tetrahidrokanabinol – THC*), a u tipične

dejstvo, a neke ispoljavaju modifikovano psihoaktivno delovanje kada se međusobno kombinuju ili uzimaju zajedno sa alkoholom i sl. Takve su neke sintetičke droge koje imaju *kombinovano stimulatивно i halucinogeno dejstvo*, kao što je ekstazi, koji se smatra klasičnom „klubskom drogom“, jer se u praksi nažalost, prilično uobičajeno koristi u noćnim klubovima i u diskotekama, često i u „kombinaciji“ sa specifičnom vrstom muzike, te najčešće i uz kombinovanje sa alkoholnim pićima, te tzv. energetskim napicima, ali i drugim vrstama opojnih droga, što sve značajno doprinosi riziku od teškog oštećenja centralnog nervnog sistema ili čak smrti mladih ljudi koji na takav način zloupotrebljavaju ovu opojnu drogu.²⁵ Postoje i specifične droge, poput anaboličkih stereoida, koje se pretežno zloupotrebljavaju radi dopingovanja sportista, ali nekada i životinja, poput trkačkih konja. Neke droge mogu imati i kombinovano dejstvo, poput onih koje deluju kako stimulatивно, tako i halucinogeno, kao što je to slučaj sa ekstazijem. Takođe se kao opojne droge, odnosno psihoaktivne supstance, nekada zloupotrebljavaju i određene materije koje isparavaju, tj. koje su inhalanti, poput nekih vrsta lepkova, sprejova, boja i lakova, a što kod onoga ko ih udiše izaziva određene senzacije i proizvodi efekat sličan nekim klasičnim opojnim drogama, ali istovremeno prouzrokuje i veoma teške posledice po organizam, te teško oštećuje pluća, jetru i mozak.

Postoje i opojne droge koje izazivaju drastičnu nemoć i tešku otupelost kod osobe koja ih konzumira, naročito kada su izmešane sa alkoholnim pićem, što dovodi potom i do stanja konfuzije, nesvesti ili veoma sužene svesti, te konačno i do amnezije žrtve, koja usled toga biva zloupotrebljena, odnosno silovana, a da ne samo što tom činu ne može da se odupre, već se nakon izvršenja krivičnog dela, najčešće ni ne seća silovanja, ili ima samo veoma bleđa i nejasna sećanja na krivično delo čija je žrtva postala. Radi se o specifičnim sredstvima, poznatim pod žargonskim nazivom „nok aut kapi“ (droga za silovanje),²⁶ čija se upotreba radi ostvarenja obljube ili sa obljubom izjednačenog čina, u krivičnopravnom smislu smatra vidom prinude, tj. sile i to najčešće apsolutne.

halucinogene droge sintetičkog porekla spadaju LSD i PCP.

²⁵ Ekstazi (*Ecstasy – MDMA – methylenedioxy-methamphetamine*) je sintetička amfetaminska droga koja kombinovano ispoljava, kako osobine stimulantata, slično amfetaminu, tako i halucinogenih droga, slično LSD-u. Na crnom tržištu je ekstazi najčešće u formi tableta bele, zelene, smeđe, ili svetlo plave boje na kojima su određene slike, koje asociraju na veselost, slobodu i sl.

²⁶ Ovi medikamenti, poznati pod žargonskim nazivom „KO kapi“, stoga se i označavaju kao *droga za silovanje (Date-Rape-Drogs, Rape-Drogen, Vergewaltigungsdrogen)*. U takva sredstva spadaju: Benzodiazepine, Flunitrazepam, Temazepam, Antihistaminika (Histamin-Rezeptorblocker ili Histamin-Rezeptorantagonisten), hidroksibutanska kiselina itd.

Sam naziv „KO kapi“ potiče od engleske žargonske složenice *knock-out*, što veoma ilustrativno opisuje stanje žrtve, koja je usled delovanja takvog sredstva praktično „nokautirana“. M. Škulić, *Krivična dela protiv polne slobode*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2019, str. 146.

4. PSIHOAKTIVNE SUPSTANCE KAO SREDSTVO PRINUDE I PRIMER DROGA ZA SILOVANJE I „NOK AUT KAPI“

Upotreba određenih psihoaktivnih supstanci, koje u relevantnoj meri deluju na svest i volju lica u odnosu ne koje se koriste, može u nekim slučajevima, biti i vid sile u krivičnompravnom smislu. Pod pojmom sile treba podrazumevati u skladu sa članom 112. stav 12. Krivičnog zakonika i primenu hipnoze ili omamljujućih sredstava, s ciljem da se neko protiv svoje volje dovede u nesvesno stanje ili onespособi za otpor. U omamljujuća sredstava svakako spadaju alkohol, opojne droge i slični medikamenti.²⁷

Sila se u krivičnom pravu tradicionalno deli na dve vrste: 1) apsolutnu i 2) kompulzivnu. U krivičnompravnoj teoriji se problematika razlikovanja apsolutne i kompulzivne sile (*vis vis absoluta und vis compulsiva*), povezuje sa postojanjem ili nepostojanjem (nedostatkom) sposobnosti za preduzimanje radnje (*Handlungsfähigkeit und Fehlender Handlungsfähigkeit*), koja ima odgovarajući «kvalitet», što znači da se može smatrati radnjom činjenja krivičnog dela (*Handlungsqualität*).²⁸ Tako se u literaturi navodi da; takav «kvalitet nedostaje kada je do radnje došlo usled prinude koja je postignuta neodoljivom silom.»²⁹ Ovo shvatanje koje se odnosi na problem radnje koja sama po sebi, predstavlja radnju izvršenja krivičnog dela, ali koja to neće biti, jer se vrši pod uticajem apsolutne sile, kada bi pod određenim uslovima, takav čovek mogao da se samo smatra oruđem u rukama posrednog izvršioca.

Pod pojam sile se kao i inače, kada je reč o prinudi u krivičnompravnom smislu, podvode i hipnoza, kao i određena omamljujuća sredstva, odnosno psihoaktivne supstance koje žrtvi onemogućavaju otpor, ili ga čine neefikasnim, odnosno uopšte, deluju na odgovarajući način na svest i/ili volju lica prema kojem se takva sredstva koriste. Tu pre svega spadaju alkohol i razne opojne droge. U pogledu nekih krivičnih dela, čije je bitno obeležje prinuda, poseban značaj imaju i određene psihoaktivne supstance, koje mogu da se smatraju vidom sile. Zavisno od konkretne vrste psihoaktivnog sredstva, njegovo dejstvo na određeno lice, može biti ispoljeno bilo kao apsolutna, bilo kao kompulzivna sila.³⁰ Tako na primer, kada je reč o krivičnom delu silovanja u našem

²⁷ I. Simić i M. Petrović *Krivični zakon Republike Srbije – praktična primena*, Službeni glasnik, Beograd, 2002, str. 105.

²⁸ J. Wessels und W. Beulke, *Strafrecht – Allgemeiner Teil – die Straftat und Ihr Aufbau*, 52., neubearbeitete Auflage, „C.H.Müller“, Heidelberg, 2022, str. 34 – 35.

²⁹ *Ibid.*, str. 34.

³⁰ Naime, u pogledu svih krivičnih dela, a ne samo jednog broja krivičnih dela protiv polne slobode u našem krivičnom zakonodavstvu (poput primera koji se tiče silovanja), kod kojih je *prinuda* jedno od bitnih obeležja (kao na primer, u slučaju razbojništva) ili se kada se radi o samom krivičnom delu prinude (član 135, KZ), sila kao oblik prinude može biti manifestovana i delovanjem određenih psihoaktivnih supstanci, koje relevantno utiču na svest i volju lica prema kojem se primenjuju, odnosno na pasivnog subjekta konkretnog krivičnog dela.

krivičnom pravu, kao i u drugim krivičnim zakonodavstvima koja silovanje definišu kao prinudnu obljubu/prinudni sa obljubom izjednačeni čin, mogu biti od značaja i supstance koje poseduju jaka afrodizijačka svojstva, a tada bi se po pravilu i po logici stvari, radilo, odnosno moglo raditi (zavisno od okolnosti konkretno slučaja), o kompulzivnoj sili. Obrnuto, neka druga psihoaktivna sredstva koja se smatraju tzv. drogama za silovanje, poput „nok aut kapi“ (što se detaljnije objašnjava u daljem tekstu), bi u najvećem broju konkretnih slučajeva, delovale kao apsolutna sila u krivičnopravnom smislu.

Kada je reč o primeru silovanja, kod kojeg se prinuda ispoljava u korišćenju određenih psihoaktivnih supstanci čijom se upotrebom omogućava prinudna obljuba ili sa obljubom izjednačeni čin (koja u ovakvim situacijama često ima i poseban element lukavosti, ali i podmuklosti), psihoaktivne supstance se prema kriterijumu njihovog dejstva mogu podeliti na dve vrste: 1) supstance koje žrtvu dovode u nesvesno stanje, odnosno stanje opijenosti u manjem ili većem stepenu, usled čega se smanjuju ili eliminišu mogućnosti pasivnog subjekta u pogledu pružanja otpora i 2) materije koje svojim afrodizijačkim delovanjem bude kod žrtve neodoljivu seksualnu želju, čak i onda kada takve želje realno ne bi bilo, tako da tada otpora nema, ali ne što ga žrtva inače, u normalnim okolnostima ne bi pružila, već usled dejstva psihoaktivne supstance. Neophodno je da učinilac žrtvi/pasivnom subjektu krivičnog dela, takva sredstva da mimo njene/njegove slobodne volje, koristeći se prevarom ili upotrebljavajući prinudu.

Kada je reč o psihoaktivnim supstancama koje deluju tako što žrtvu potpuno ili bitno onemogućavaju u otporu, „zombiraju“ i sl., one su žartonski poznate kao „nok aut kapi“. Radi se o specifičnim hemijsko-farmakološkim sredstvima, odnosno psihoaktivnim supstancama koje žrtvu potpuno ili u bitnoj meri onespobljaju, tako što je žestoko ošamućuju i potpuno, odnosno u značajnoj meri otupljuju. Kada je reč o nekim od takvih sredstava, žrtva je u specifičnom polusvesnom stanju, pa čak i u „komatoznom“ stanju, poput stanja teškog pijanstva, nesposobna za bilo kakav i iole delotvoran otpor, najčešće je otežana i njena sposobnost komunikacije, a pri tom, čak kasnije kada prođe dejstvo nekih od tih medikamenta, odnosno nakon sna u koji žrtva vremenom upada, ona se budi potpuno nesvesna onoga što je doživela ili u sećanju ima samo određene nepovezane „sekvence“ seksualnog čina kojom je bila izložena, odnosno samo pojedine delove drugih dešavanja, čiji je nevoljni akter bila pod uticajem hemijskog sredstva.

Silovanje je prinudna obljuba/prinudni sa obljubom izjednačeni čin. Oblik prinude može biti i dejstvo medikamenta koje žrtvu onespobljavaju. Pod uticajem nekih psihoaktivnih sredstava, žrtva je u specifičnom polusvesnom, pa čak i u „komatoznom“ stanju, poput teškog pijanstva, nesposobna za bilo kakav i iole delotvoran otpor, a najčešće je otežana i njena sposobnost komunikacije. Čak kasnije kada prođe dejstvo medikamenta, tj. nakon sna u koji žrtva vremenom upada, ona se budi potpuno nesvesna onoga što je doživela, ili u sećanju ima samo nepovezane „sekvence“ seksualnog čina čiji je nevoljni akter

bila. Takvo dejstvo ovih sredstava je izuzetno „pogodno“ za učinioca, pošto veoma otežava otkrivanje i dokazivanje krivičnog dela, jer žrtva najčešće i nije sasvim sigurna šta joj se sve dešavalo, a i kada to nekako i „otkrije“ (često i kroz tzv. fleš-bekove), ili pretpostavi da je verovatno silovana, stanje u kojem je bila, kao i protek vremena, značajno otežavaju dokazivanje. Ovi medikamenti, poznati pod žargonskim nazivom „K.O. kapi“, označavaju se i kao *droge za silovanje*. Sam naziv „K.O kapi“, potiče od engleske žargonske složenice koja se tiče boksa - *knock-out*, što veoma ilustrativno opisuje stanje žrtve, koja je usled delovanja takvog sredstva praktično „nokautirana“.

Interesantan je primer iz Nemačke, gde je javnost bila „alarmirana“ vestima u sredstvima javnog informisanja o nekim seksualnim zloupotrebama, koji su se dešavali pojedinim „javnim ličnostima“, nekada čak bile video snimljene, a što u pravosudnoj praksi nije tretirano kao krivično delo. Jedan slučaj je bio posebno interesantan, jer iako je pravnosnažno okončan oslobađajućom presudom, u većem delu javnosti stvoren je utisak da se tu ipak radilo o „silovanju“, ali da su se „učinioci izvukli bez kazne“, zahvaljujući „rupama u zakonu“.³¹

Radilo se o ženi koja je bila foto model, pevačica i „TV lice“. Gina Liza Lofink (*Gina-Lisa Lohfink*) je optužila dvojicu muškaraca da su je silovali dok je bila pod dejstvom tzv. nokaut kapi, te pri tom, scene seksualnog odnosa video zabeležili. Na snimcima se vidi seksualni odnos „u troje“, koji traje relativno duže vreme, uz menjanje „seksualnih poza“, te da žena pri tom, ne pruža bilo kakav otpor, ali u više navrata izgovara „ne“.³² Optuženi su poricali korišćenje „nok aut kapi“ i tvrdili da je gospođica Liza Lofink bila alkoholisana, ali ne toliko da nije bila u stanju da svojevolejno pristane na seksualni odnos. Primenjujući načelo da se u sumnji donosi odluka u korist okrivljenog - *in dubio pro reo*, sud ih je oslobodio, zaključujući da nije pouzdano dokazana prinuda na seksualni odnos.³³

Veliki deo nemačke javnosti je potom, bio posebno šokiran, kada je „žrtva“ kasnije čak kažnjena novčanom kaznom zbog lažnog prijavljivanja krivičnog dela, te joj je radi zaštite „integriteta lažno optuženih“, u posebnom parničnom postupku izrečena zabrana da javno tvrdi da je zaista silovana, kao i da je bila pod uticajem „nok aut kapi“. Ovaj slučaj je potom, bio neposredan povod za poznatu kampanju pod nazivom „ne znači ne“ (*Nein heißt Nein*), koja je vremenom „urodila plodom“, kada su 2016. usvojene značajne izmene Kaznenog zakonika Nemačke u oblasti seksualnih krivičnih dela. Suština tih novela, koja se ticala *krivičnih dela protiv seksualnog samoopredeljenja* bila je

³¹ Izvor: <http://www.spiegel.de/panorama/leute/gina-lisa-lohfink-model-darf-vergewaltigungsvorwuerfe-nicht-wiederholen-a-1152137.html>. Pristupljeno 11. marta 2022.

³² Izvor: <http://www.spiegel.de/panorama/justiz/gina-lisa-lohfink-urteil-nach-behaupteter-vergewaltigung-rechtskraeftig-a-1178290.html>. Pristupljeno 13. marta 2022.

³³ J. Wessels und W. Beulke, op.cit., str. 35.

da se zaštiti oštećeni koji se protivno svojoj volji izlaže odgovarajućoj seksualnoj radi.³⁴

Ipak, nisu uvek problem zakonske definicije. Baš ovaj „nemački primer“ ukazuje da je suština najčešće u dokaznoj sferi, jer da se moglo dokazati da je žrtva bila pod uticajem „droge za silovanje“, sud bi i primenom ranije važećih zakonskih odredbi, optužene oglasio krivim, smatrajući da je upotrebljena droga bila vid prinude, ili pak da je žrtva bila u stanju nemoći, kada bi postojalo krivično delo obljube nad nemoćnim licem.

Uglavnom, može se zaključiti i da ona stara i tradicionalna upozorenja brižnih roditelja, koji deci skreću pažnju da piju samo pića iz pred njima otvorene ambalaže, kao i da paze da im neko nešto krišom ne sipa u piće, a koja su deci uglavnom zvučala bar kao „preterana“, ako ne i kao „smešna“, ipak imaju smisla.

Naravno, ne treba ni paničiti. Korišćenje „droge za silovanje“, ipak nije nešto što se rutinski dešava, ali policija koja se i inače, sistematski bavi sprečavanjem, otkrivanjem i razjašnjavanjem krivičnih dela koja se tiču opojnih droga, treba načelno da odgovarajuću pažnju posveti i „drogama za silovanje“. Za nama su novogodišnje proslave, a niz proslava je i na vidiku. Nekada su one, kao i provod u klubovima i sl., nažalost i „ambijent“ u kojem se vrše i krivična dela. Lepo je veseliti se i biti opušten, ali treba ispoljiti i adekvatan stepen opreza u nekim prilikama. Žrtva nikada nije „kriva“ za krivično delo, ali je stara istina da „ko se čuva i Bog ga čuva“, te je svakako, važna i „prevencija na ličnom planu“.

5. OSVRT NA OSNOVNE NORMATIVNE KARAKTERISTIKE KRIVIČNIH DELA KOJA SPADAJU U NARKO-KRIMINALITET

Osnovno krivično delo koje se odnosi na opojne droge u krivičnom zakonodavstvu Srbije je neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. KZ).³⁵ Ovo centralno krivično delo koje se tiče opojnih droga je i u kriminalno-političkom smislu daleko značajnije od druga dva krivična dela definisana u krivičnom zakonodavstvu Srbije koja se odnose na opojne droge, a koja su u stvari, u praksi generisana tim osnovnim/centralnim krivičnim delom

³⁴ A. Schönke, und H. Schröder, *Strafgesetzbuch – Kommentar*, 30. Auflage, „C.H. Beck“, München, 2019, (deo koji je pisao J. Eisele), str. 1755.

³⁵ Ova inkriminacija se temelji na međunarodnopravnim osnovama u pogledu kojih je najznačajniji i istovremeno najnoviji izvor – Konvencija Ujedinjenih nacija protiv nezakonitog prometa opojnim drogama i psihotropnim supstancama („Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, broj 14/90.). Odredbama člana 3. ove konvencije predviđene su obaveze za države članice da predvide kao kažnjiva (krivična) dela određene delatnosti koje se odnose na neovlašćenu proizvodnju opojnih droga i psihotropnih supstanci i njihovo stavljanje u promet.

ove vrste. To su krivično delo neovlašćenog držanja opojnih droga (član 246a KZ) i krivično delo omogućavanje uživanja opojnih droga (član 247. KZ).

Radnja izvršenja krivičnog dela iz člana 246. KZ, može se sastojati u proizvodnji, preradi, prodaji ili nuđenju na prodaju opojnih droga, kao i u kupovanju, držanju ili prenošenju radi prodaje opojnih droga, a inkriminisano je i posredovanje u prodaji ili kupovini, kao i svako drugo neovlašćeno stavljanje u promet opojnih droga, a „u svakom slučaju učinilac mora postupati neovlašćeno“,³⁶ jer su proizvodnja, prerada i promet opojnih droga nekada legalni, kao kada se to radi u u medicinske, naučne i druge legalne/legitimne svrhe i sl., što naravno mora biti činjeno u skladu sa zakonskim i drugim važećim propisima. Inače, u našoj krivičnopravnoj literaturi se zapaža da pojam većine navedenih radnji izvršenja nije sporan, a da su u sudskoj praksi u pogledu nekih radnji zauzeti stavovi kojima se one preciziraju, pa je tako „opšte prihvaćeno da je radnja izvršenja prodaje opojne droge ostvarena i samim postizanjem sporazuma između kupca i prodavca, te da za postojanje dela nije neophodno da je droga predata kupcu.“³⁷

Suštinski *ratio legis* krivičnog dela neovlašćenog držanja opojnih droga je pretežno skopčan sa dokaznim teškoćama koje ponekad u praksi postoje u odnosu na promet opojnih droga, jer je činjenica da se većina narkomana bavi i tzv. dilovanjem, pa je stoga samo posedovanje/držanje opojne droge inkriminisano, u pogledu čega je moguće izneti niz opravdanih kriminalno-političkih prigovora.

Krivično delo omogućavanja uživanja opojnih droga je praktično supsidijarnog karaktera u odnosu na osnovno krivično delo koje se odnosi na droge, a to je neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga. Ovo krivično delo je imalo jasniji *ratio legis* u vreme (tako je kod nas bilo decenijama), kada samo posedovanje opojne droge, nije predstavljalo krivično delo, jer se tada odnosilo na radnje koje su u suštini pomaganje, a nekada i podstrekavanje, ali su se ticale aktivnosti, koje same po sebi, nisu kriminalne, pa je bilo neophodno da se one propišu kao radnje izvršenja posebnog krivičnog dela, jer nije dolazilo u obzir da se smatraju radnjama saučesništva. Sada i na nivou pozitivnog krivičnog zakonodavstva Srbije, je to drugačije, jer iako ni sada samo po sebi, korišćenje opojne droge, nije krivično delo, zato što su narkomani posebna vrsta bolesnika, koji boluju od *bolesti zavisnosti* određene vrste, nije moguće zamisliti upotrebu opojne droge bez njenog prethodnog posedovanja/držanja, nakon čega se ona konzumira, iz čega proizlazi da je svaki narkoman po definiciji, učinilac krivičnog dela iz člana 246a KZ. Stoga i jeste kriminalno-politički sporno da li krivičnopravni sistem u ovoj situaciji treba apriorno da takvu vrsta *bolesnika* implicitno, ali i sasvim realno tretira kao učinioce krivičnog dela. Naime, iako samo korišćenje opojne droge po sebi, nije radnja izvršenja krivičnog dela, kako nema korišćenja opojne droge bez njenog

³⁶ Z. Stojanović, *Komentar Krivičnog zakonika*, 9. izmenjeno i dopunjeno izdanje, „Službeni glasnik“, Beograd, 2019, str. 820.

³⁷ *Ibidem*.

posedovanja/držanja, svako ko opojnu drogu koristi, obavezno stupa u „kriminalnu zonu“, odnosno vrši krivično delo iz člana 246a KZ, a samo je pri tom, pitanje kolika je *tamna brojka* u pogledu ovog krivičnog dela.

Držanje opojnih droga kod nas dugo nije predstavljalo krivično delo, a onda je izmenama našeg krivičnog zakonodavstva 2003. godine, kao radnja izvršenja krivičnog dela proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, odnosno jedan oblik tog krivičnog dela, propisano i držanje opojnih droga i ako to nije činjeno radi njene prodaje, odnosno puštanja u promet. *Ratio legis* ovakvog rešenja se u suštini krije u očiglednim dokaznim problemima koji su se redovno pojavljivali u praksi. Naime, lica kod kojih je pronađena opojna droga su se često, čak po pravilu, branila da su i sama korisnici tih sredstava (što često i jeste istina, jer većinu „dilera“ čine sami narkomani), te da se radi o opojnoj drogi za njihovu „ličnu upotrebu“, što je zaista u mnogim slučajevima (pa čak i kada je u pitanju bila relativno veća količina droge), dovodilo do nemogućnosti da se oni oglase krivim, a sudovi su se u praksi često rukovodili pravilom *in dubio pro reo*, odnosno smatrali su da je samo po sebi, posedovanje droge i u relativno većim količinama, samo indicija, a ne i neposredni dokaz, da se ta droga drži radi njene prodaje, odnosno puštanja u promet. Kasnije je u našem KZ-u propisano i posebno krivično delo neovlašćenog držanja opojnih droga (član 246a KZ), što je učinjeno novelama 2009. godine, kojim se inkriminiše i samo držanje opojnih droga u manjoj količini, čak i onda kada se to čini isključivo radi sopstvene upotrebe,³⁸ a koje je nedavno poslednjim novelama KZ-a, izmenjeno u određenoj meri, tako što je u inkriminaciju unesen poseban oblik koji se sastoji u neovlašćenom držanju u velikoj količini supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge (član 246a stav 2. KZ), čime se teži prevazilaženju nekih do sada postojećih problema u sudskoj praksi.

Nastojeći da olakša rešavanje ovog pitanja iz domena dokaznog prava zakonodavac se opredelio za inkriminisanje samog držanja opojnih droga, ako se to čini radi sopstvene upotrebe, čime se eliminiše mogućnost da lice koje je posedovalo drogu, a u pogledu kojeg se ne može dokazati da je to činilo radi prodaje, zbog nedostatka dokaznih mogućnosti u odnosu na prodaju kao cilj tog držanja, automatski oslobodi. Naime, ukoliko se može dokazati da je držanje droge bilo u svrhu njene prodaje, takvo lice će odgovarati za krivično delo iz člana 246. KZ, ali ukoliko se takva svrha držanja ne može dokazati, on će odgovarati i za samo držanje opojne droge, čak i onda kada je to činjeno samo u cilju sopstvene upotrebe.

Dakle, učinilac će odgovarati za držanje opojne droge i onda kada je sasvim izvesno da ju je posedovao radi svoje lične upotrebe, što inače

³⁸ U članu 246. stav 3. KZ, bio je prvobitno (do novela iz 2009. godine), propisan sličan poseban oblik krivičnog dela neovlašćene proizvodnje držanja i stavljanja u promet opojnih droga, koji se sastojao u neovlašćenom držanju supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge, a u članu 246. stav 4. KZ, bilo je propisano da se učinilac tog oblika krivičnog dela može osloboditi od kazne ako drogu drži radi sopstvene upotrebe.

kriminalno-politički može da bude sporno, naročito s obzirom na to da se narkomani tretiraju kao svojevrсни bolesnici. U stvari, učinilac i odgovara za držanje ukoliko je sud stekao uverenje da je on drogu posedovao za ličnu upotrebu, što će važiti i ukoliko se u krivičnom postupku nije moglo dokazati suprotno, odnosno da je on opojnu drogu posedovao radi prodaje, odnosno stavljanja u promet. Ovde se u stvari, radi o posrednom kažnjavanju zloupotrebe opojnih droga, jer se polazi od pretpostavke da je nedozvoljeno posedovanje opojnih droga svakako namenjeno zloupotrebi.³⁹

Potom je 2009. godine novelama Krivičnog zakonika iz 2005. godine (čija je primena započela 2006.), uvedeno posebno krivično delo neovlašćenog držanja opojnih droga (član 246a KZ). Ova inkriminacija nije formulisana ni na sasvim korektan pravno-tehnički način, a to je krivično delo potom nedavnim novelama („Službeni glasnik RS“, broj 35/2019), doživelo određene prethodno objašnjene modifikacije, ali je suština ostala ista, a to je da se kao kažnjivo definiše i samo posedovanje opojne droge, onda kada je ona namenjena sopstvenoj upotrebi, što onda praktično sve narkomane, koji su pre svega bolesnici, pretvara i u *kriminalce*.

Čini se da normativno rešenje sadržano u članu 246a Krivičnog zakonika Srbije, nije dobro iz nekoliko osnovnih razloga, a pre svega, stoga što na svojevrstan način značajno „otupljuje oštricu“ borbe protiv onih učinilaca krivičnih dela koji su u kriminalnom smislu daleko opasniji, a to su učinioци koji se bave proizvodnjom i stavljanjem u promet opojnih droga. Ovo bi moralo biti ključni cilj u suzbijanju narko-kriminaliteta. Samo tako se stvaraju i uslovi da kriminalna politike bude ono što ne bi smela da bude, a to je „ribarska mreža u koju se hvataju male ribe, a koja propušta velike ribe“. Konačno, zahvaljujući i takvom zakonskom rešenju, ali i zbog zakonske zabrane ublažavanja kazne za krivično delo iz člana 246. KZ,⁴⁰ sada su srpski zatvori po svemu sudeći, prepuni

³⁹ Z. Stojanović i O. Perić, *Krivično pravo – posebni deo*, Pravna knjiga, izdanje, XIV, Beograd, 2011, str. 196.

⁴⁰ Naime, u praksi bi ublažavanje kazne takvim učiniocima ove vrste krivičnih dela, imalo svrhe kada se radi o tzv. sitnim dilerima, koji su najčešće i sami narkomani, što bi naravno, trebalo da bude stvar procene suda u svakom konkretnom slučaju. I inače je veoma sporno u krivičnoppravnom, pa i u kriminalno-političkom smislu, kazuističko/taksativno pravljenje u Krivičnom zakoniku liste krivičnih dela kod kojih je apsolutno zabranjeno ublažavanje kazne, što između ostalog, predstavlja ne samo jedan od izraza u našem društvu, ali i u pravnom sistemu, veoma naglašenog „penalnog populizma“, već i specifičan vid velikog nepoverenja zakonodavca u sudije.

U praksi se beleže i slučajevi pravnosnažne osude na tih „minimalnih tri godine zatvora“ (bez mogućnosti ublažavanja) i kada se radi o „ekstremno malim količinama“ opojne droge, stavljene u promet od strane jednog narkomanskog zavisnika u odnosu na drugog, pa je tako nedavno Apelacioni sud u Beogradu potvrdio pravnosnažnu presudu Višeg suda u Pančevu, kojim je okrivljeni oglašen krivim i osuđen na kaznu zatvora od tri godine, zato što je kao jednom drugom zavisniku od opojnih droga prodao jednu tabletu koja sadrži zabranjenu/kontrolisanu

narkomana – drugim rečima objašnjeno – bolesnika od bolesti zavisnosti, što svakako nije dobro ni iz elementarnih penoloških razloga.

5.1. Osnovni elementi normativne konstrukcije krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga

Krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih drogopropisano u članu 246. Krivičnog zakonika predstavlja osnovno krivično delo narko-kriminaliteta u krivičnom zakonodavstvu Srbije. Kao što je već objašnjeno u prethodnom tekstu krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga je i kriminalno-političkom smislu daleko važnije od druga dva krivična dela definisana u krivičnom zakonodavstvu Srbije koja se tiču opojnih droga, te u širem smislu, takođe spadaju u narko-kriminalitet, iako ne predstavljaju njegovu osnovnu sadržinu, već većina oblika tih krivičnih dela praktično faktički predstavlja konsekvencu klasičnih vidova narko-kriminaliteta. Ta druga dva krivična dela koja se odnose na opojne droge su u stvari, u praksi generisana krivičnim delom neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga, kao osnovnim/centralnim krivičnim delom narko-kriminaliteta u srpskom krivičnom zakonodavstvu.

Krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga je složene normativne konstrukcije i ima: 1) jedan osnovni oblik, 2) dva posebna oblika, 3) tri teža oblika, kao i 4) jedan normativni mehanizam koji se svodi na fakultativni osnov za oslobođenje od kazne.

Osnovni oblik krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. stav 1. KZ), postoji kada učinilac *neovlašćeno* preduzme neku od opciono propisanih radnji u odnosu na supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge: a) proizvodi, b) prerađuje, v) prodaje, g) nudi na prodaji, d) radi prodaje kupuje, drži ili prenosi, đ) posreduje u prodaji ili kupovini, kao i e) na drugi način neovlašćeno stavlja u promet. Za osnovni oblik neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga propisana je kazna zatvora od tri do dvanaest godina.

Prvi teži oblik krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. stav 3. KZ), postoji alternativno: a) kada je osnovni oblik ovog krivičnog dela izvršen od strane grupe ili b) ukoliko je učinilac osnovnog oblika ovog krivičnog dela organizovao mrežu preprodavaca ili posrednika.

Drugi teži oblik krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. stav 4. KZ), postoji ukoliko je osnovni oblik ovog krivičnog dela izvršen uz postojanje neke od opciono definisanih kvalifikatornih okolnosti:

a) prema kriterijumu statusa/svojtva lica odnosu na koje je plasirana opojna droga - kada je opojna droga prodavana, nuđena na prodaju ili davana bez

psihoaaktivnu supstancu i tako zaradio 250 dinara.

naknade davana radi daljeg stavljanja u promet kategorijama određenih lica koja se načelno smatraju „posebno osetljivim, a to su: maloletna lica, što znači lica koja u vreme kada se delo preduzima nemaju navršeni 18 godina života, duševno bolesna lica, lica koja su privremeno duševno poremećena/teže duševno zaostala, ili lica koja se leče od zavisnosti od opojnih droga;

b) prema kriterijumu posebne štetnosti supstance koja je predmet izvršenja – ukoliko se u promet stavlja opojna droga koja može dovesti do teškog narušavanja zdravlja;

v) prema lokacionom kriterijumu ustanovljenom suštinski radi zaštite određenih kategorija lica – ukoliko se osnovni oblik krivičnog dela vrši alternativno: u ustanovi vaspitanja ili obrazovanja ili u njenoj neposrednoj blizini/ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija/u javnom lokaluu/na javnoj priredbi; kao i

g) prema kriterijumu statusa izvršioca, kada ova varijanta drugog težeg oblika krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga ima karakter „delicta propria“ – ako osnovni oblik krivičnog dela iskorišćavanjem svog položaja izvrši neko od sledećih opciono navedenih vrsta učinilaca: službeno lice, lekar, socijalni radnik, sveštenik ili lice zaposleno u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, kao i kada se radi o izvršiocu koji za izvršenje krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga koristi maloletno lice.

Prvi i drugi teži oblik krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga zaprećeni su istom kaznom, što znači da se učinilac tih težih oblika kažnjava kaznom zatvora od pet do petnaest godina.

Treći teži oblik krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. stav 5. KZ), predstavlja najteži oblik ovog krivičnog dela, za koji je propisana kazna od najmanje deset godina zatvora, što znači da se učinilac tog oblika ovog krivičnog dela kažnjava kaznom u rasponu od deset do dvadeset godina zatvora. Najteži oblik krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga postoji ukoliko je osnovni oblik ovog krivičnog dela izvršen od strane organizovane kriminalne grupe.

Poseban oblik krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. stav 7. KZ), postoji kada učinilac preduzima neku od opciono navedenih radnji koje se svode na pripremanje izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga ili pomaganje u njegovom izvršenju. Ovaj oblik postoji kada učinilac neovlašćeno pravi, nabavlja, poseduje ili daje na upotrebu opremu, materijal ili supstance za koje zna da su namenjene za proizvodnju opojnih droga. Za ovaj oblik krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga propisana je kazna zatvora od dve do osam godina.

Poseban mehanizam „privilegovanja“ učinilaca krivičnog dela iz člana 246. Krivičnog zakonika Srbije, koji su bilo klasični „pokajnici“, bilo lica koja pokušavaju da „spasu sopstvenu kožu“ odgovarajućom kooperativnošću, propisan kako izkriminalno-političkih razloga, tako i radi povećanja efikasnosti

otkrivanja i dokazivanja krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga postoji kada učinilac bilo osnovnog oblika ovog krivičnog dela, bilo nekog od njegovih težih oblika, otkrije od koga nabavlja opojnu drogu. Tada postoji fakultativni osnov za oslobođenje od kazne.

Odredbom člana 246. stav 8. Krivičnog zakonika propisano je obavezno oduzimanje dve vrste predmeta povezanih sa krivičnim delom neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga, a to su: 1) opojne droge, koje su se proizvodile, stavljale u promet itd., kao i 2) sredstva za proizvodnju opojnih droga.

5.2. Otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje krivičnih dela koja spadaju u „narko-kriminalitet

Kada je reč o kriminalističko-taktičkim pravilima otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih dela koja spadaju u „narko-kriminalitet“ (pravila posebne kriminalističke taktike), ona se najčešće svode na delovanje u odnosu na organizovane kriminalne grupe koje se bave proizvodnjom i stavljanjem u promet opojnih droga, ali vrše i čitav niz drugih krivičnih dela u sferi organizovanog kriminaliteta.

Stoga, sva posebna kriminalističko-taktička pravila koja se odnose na suzbijanje organizovanog kriminaliteta, doživljavaju često svoju primenu u praksi kada se radi o otkrivanju, razjašnjavanju i dokazivanju krivičnih dela koja spadaju u tzv. narko-kriminalitet.

5.2.1. Identifikacija opojnih droga i fizičko-hemijsko veštačenje uzoraka psihoaktivnih supstanci

Opojne droge mogu se identifikovati korišćenjem različitih metoda, poput upotrebe tzv. brzih testova („test pločice“ i „test trake“), kao i “Skrining“ testova, a za otkrivanje opojnih droga sakrivenih u automobilu, nameštaju i drugim mestima u stanu, u odeći osumnjičenog itd., koriste se i posebno obučeni psi. Kada je reč o ljudima koji su koristili opojnu drogu, njena koncentracija postoji određeno vreme (što zavisi od vrste droge, unete doze, fizičkog stanja organizma itd.), u urinu, krvi, znoju, ali i u sastavu kose i noktiju.

Opojne droge mogu se identifikovati određenim hemijskim metodama, poput tankoslojne i gasne hromatografije, neutronske aktivacione analize, infracrvene spektrofotometrije, kao i masene spektrometrije. Određene vrste opojnih droga, kao i sirovine iz koje se dobija opojna droga, poput kanabisa, ispituju se i pod mikroskopima, koji se upotrebljavaju i za ispitivanje tzv. botaničkih svojstava marihuane.

U osnovne ciljeve fizičko-hemijskog veštačenja čiji su predmet psihoaktivne supstance, tj. materije za koje se sumnja da su opojne droge,

spada:⁴¹

- 1) određivanje kvalitativnog sastava uzoraka koji se ispituju, radi utvrđivanja vrste opojne droge, odnosno vrste psihoaktivne kontrolisane supstance;
- 2) utvrđivanje prisustva drugih materija u sastavu konkretne kontrolisane psihoaktivne supstance, tj. opojne droge, koje predstavljaju određene nečistoće ili su u funkciji tzv. razblaživača, poput šećera u prahu, skroba, gipsa, pudera itd.; kao i
- 3) određivanje kvantitativnog sastava konkretnog uzorka, što se odnosi na utvrđivanje tačne količine supstance koja je *psihoaktivna*, poput na primer, procenta THC-a u marihuani.⁴²

Nekada postoje i posebni ciljevi fizičko-hemijskog veštačenja koje se tiče psihoaktivne supstance, pa se tako, ukoliko se radi o uzorcima takve supstance koji potiču sa različitih lokaliteta, tj. koji su zaplenjeni na različitim mestima, bilo u okviru jedne konkretne operativne akcije ili tokom više takvih akcija, a za koje se sumnja da potiču iz istog izvora, obavezno vrši i posebna komparativna analiza, radi utvrđivanja da li su dva ili više uzoraka istog hemijskog sastava, iz čega bi, ako se to konstatuje, proizišlo da verovatno potiču iz istog izvora, tj. da su deo iste kriminalne isporuke i sl.

Kada se radi o biljkama čiji se delovi koriste za proizvodnju određenih vrsta opojne droge, a na našem području se to pre svega, tiče indijske konoplje, veštačenjem se utvrđuje i biljna vrsta konkretne biljke, te njen pol, jer indijska konoplja može biti kako muška, tako i ženska, ali je to moguće samo ako se poseduje cela biljka koja ima kompletne reproduktivne organe – cvasti.

5.2.2. Otkrivanje i dokazivanje krijumčarenja opojnih droga

Krijumčarenje je neka vrsta „klasične“ aktivnosti određenih organizovanih kriminalnih grupa. Već je legendarna istorija organizovanog kriminaliteta u SAD, koja je neposredno povezana sa dobom prohibicije, tj. epohom višegodišnje zabrane proizvodnje i konzumiranja alkoholnih pića u SAD krajem dvadesetih i tokom tridesetih godina XX veka, kada su mnoge kriminalne organizacije, zahvaljujući švercu, tj. krijumčarenju alkoholnih pića, pretežno iz Kanade, ali i iz Meksika i drugih zemalja, stekle ogromni profit i moć.

Onda kada se krijumčarenje odnosi na zabranjene psihoaktivne supstance, odnosno opojne droge, tada će postojati druga krivična dela, pa bi se tako kod nas, u takvom slučaju radilo o krivičnom delu neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga (član 246. KZ), a najčešće sa elementima organizovanog kriminaliteta, te posebno njegovih transnacionalnih formi,⁴³ ali se

⁴¹ Više o tome: M. Škulić (*Kriminalistika*), op.cit., str. 283 – 284.

⁴² Više o tome: Saferstein, S., *Criminalistics – An Introduction to Forensic Science*, Tenth Edition, „Pearson“, New York, 2011, str. 189 – 192.

⁴³ M. Škulić, *Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*, 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje, „Službeni glasnik“, Beograd, 2018, str.

i tada u cilju otkrivanja, razjašnjava i dokazivanja tog krivičnog dela, koriste posebna kriminalističko-taktička pravila načelno kreirana radi suzbijanja krijumčarenja, gde je od posebnog značaja tradicionalni indicijalni kriminalistički metod otkrivanja krijumčarenja.

5.2.2.1. Indicijalni kriminalistički metod otkrivanja krijumčarenja

Smatra se da postoje tri osnovne grupe indikatora koji ukazuju na mogućnost da se radi o krijumčarenju i inače tj. u opštem smislu, a isto važi i kada se krijumčarenje odnosi na opojne droge.⁴⁴ To su: 1) indikatori koji se odnose na simptomatsku sliku lica koje krijumčari i njegovo ponašanje, 2) indikatori koji se tiču spoljašnosti potencijalnih krijumčara te 3) indikatori koji proizlaze iz određenih elemenata kriminalističko-taktičke procene u odnosu na slučaj koji predstavlja potencijalno krijumčarenje.⁴⁵

Učestvovanje u krijumčarenju ponekad dovodi do određenih spoljnjih manifestacija psihičkih zbivanja unutar ličnosti krijumčara. Naime, stres koji se doživljava usled rizika da krivično delo bude otkriveno i kod najiskusnijih krijumčara dovodi do određenih spoljnjih manifestacija, koje se smatraju odgovarajućom simptomatskom slikom kojom čovek odaje svoje psihičko stanje.

Inače, učestvovanje u zabranjenim aktivnostima, rizik od kažnjavanja i uopšte strah od posledica koje bi nastale otkrivanjem krivičnog dela dovode do određenih spoljnjih i uočljivih promena i stvaranja specifične tzv. simptomatske slike, što je posebno karakteristično za relativno neiskusne krijumčare, kao i početnike u toj kriminalnoj aktivnosti, što se može odraziti kroz nekoliko tipičnih oblika:

a) nastupaju određene *promene u govoru* prilikom kontakta sa policijom, odnosno carinskim organima, tako da lice koje krijumčari počinje da zamuckuje ili ima prevelike zastoje u govoru, „pegla“ reči ili, obrnuto, počinje da priča suviše brzo i uz preskakanje i gutanje reči, pa i čitavih rečenica, ili pak lice zadobija neuobičajenu boju glasa, koji može da bude ili previše tih i nerazgovetan ili, suprotno, suviše glasan, nastupaju promene u modulaciji reči i njihovom akcentiranju reči itd.;

b) *nastupaju očigledne telesne promene* – što se može manifestovati znatno pojačanim i izraženim motornim nemirom, tako da lice ne može da ostane mirno, klati se nogama, nervozno trljaju ruke, bez prestanka puši, vidi se tremor udova, klecanje nogu, pojačano znojenje, crvenilo u licu, naglašeno iskakanje žila navratu, čelu i licu, lice dobija potrebu za češćim mokrenjem, izgleda utučeno i zabrinuto, vide se promene u ritmu i dubini disanja tako da diše ubrzano i suviše plitko ili, obrnuto, naglašeno uzdiše, suše mu se usne, postaju

73 – 74.

⁴⁴ Ž. Aleksić, *Kriminalistika*, „Glosarijum“, Beograd, 1996, str. 357.

⁴⁵ M. Škulić, *Privredni kriminalitet*, drugo izdanje, FPM, Bar, 2013, str. 147.

blede, ili pak suviše crvene ili modre, podrhtava mu brada, zadobija unezveren pogled, izbegava da mu se pogled susretne sa pogledom službenog lica itd.;

U indikatore koji se odnose na spoljašnost krijumčara, stvari i vozila, koje koriste spadaju:

a) *određene spoljašne manifestacije*, a pre svega izgled odeće i obuće krijumčara, čiji se odevni predmeti mogu odlikovati neskladom; zatim može postojati nesklad između odeće i prtljaga ili vozila (skupa odeća, staro i dotrajalo vozilo i sl.), redosled odevnih predmeta koji se nose na sebi može biti neuobičajen, poput nošenja pretoplih odevnih predmeta, postojanja neuobičajenih ispupčenja na odeći, postojanje različitog konca na šavovima i uočavanje ručnih popravki;

b) *sumnjivo ponašanje krijumčara*, koje se može ogledati u krutom hodanju, nemogućnosti saginjanja zbog postojanja pojaseva oko struka u kojima se nalaze predmeti koji se krijumčare, postojanje lažne, tj. inscenirane trudnoće kod žena itd.

Pored toga, profesionalni i veomaiskusni krijumčari često se ponašaju sasvim rutinski i mogu biti veoma koncentrisani prilikom kontakta s ovlašćenim službenim licima, odnosno carinskim službenicima, te delovati naglašeno čak lažno hladnokrvno. Kada je reč o ponašanju krijumčara, sumnjiva, na primer, može biti i izvesna preterana i prenaglašena ljubaznost u davanju podataka koji se traže, a naročito kada se daju nebitni podaci koji nisu ni traženi, prepričavanje raznih šala na neuobičajen način, naglašena nervoza ili, obrnuto, potpuni mir u trenucima kada se takva mirnoća ne očekuje i slično;⁴⁶

v) *sumnjiva vozila* – kod vozila koje se potencijalno koristi za krijumčarenje sumnju uvek izazivaju određeni naknadno montirani delovi, kao i prisustvo sveže ili neoriginalne boje, nove presvlake, na veoma starom vozilu, tragovi demontiranja, zavarivanja, određenih prepravki uopšte i slično. Promene u zvuku nakon kuckanja po delovima automobila ukazuju na mogućnost postojanja tajnih skrovišta, a tip i vrsta vozila takođe mogu donekle da pokažu da se radi o krijumčarenju jer krijumčari često koriste velike i dotrajale automobile ili havarisana vozila kupljena na licitacijama.

Pojedini tipovi automobila su poznati po postojanju velikih šupljina koje mogu biti pogodne za skrivanje krijumčarenih stvari, a takav je slučaj, na primer, sa nekim starijim tipovima „mercedesa“, ali i nekih drugih velikih putničkih vozila. Suviše često zaustavljanje radi kupovine goriva može ukazivati na postojanje skrovišta u rezervoaru;⁴⁷

⁴⁶ Ž. Aleksić, op.cit, str. 357.

⁴⁷ Inače, najozbiljnije, finansijski, organizaciono, kadrovski i po drugim relevantnim kriterijumima najveće i naravno u kriminalnom smislu – najopasnije organizovane kriminalne grupe, koje se sistematski bave proizvodnjom, krijumčarenjem i stavljanjem u promet opojnih droga na multinacionalnom nivou, te tako redovno ostvaruju i ogromne kriminalne profite, za krijumčarenje koriste posebne avione i dronove, pa čak i specijalno prepravljene podmornice – tzv. narko-podmornice.

g) *druge sumnjive spoljne manifestacije* koje se odnose na prtljag i robu – kada se može zapaziti određeni nesklad između prtljaga i vozila, nesrazmera unutrašnjeg i spoljnog izgleda prtljaga, što predstavlja indikaciju mogućeg postojanja dvostrukog dna i slično.⁴⁸

U pogledu robe koja se potencijalno krijumčari, a koja može da posluži i kao svojevrsna „kamufლაža“ za krijumčarenje opojne droge, treba posebno obratiti pažnju na sve ono što nije uobičajeno, poput promena u težini, etiketi, sadržaju robe, kao na primer kada je deklarirano da flaše ili konzerve sadrže određenu tečnost, a kada se protrese sadržaj, ne primećuje se nikakvo mućkanje i slično. Značajan indikator je i mesto iz kojeg je roba upućena, kao i mesto u koje se upućuje, način transporta, a naročito je indikativna činjenica da su troškovi transporta veći od oficijelno deklarirane vrednosti robe. Kriminalističko-taktička procena se tiče kako generalne ocene u pogledu odgovarajućeg rizika od krijumčarenja u opštem smislu i postojanja konkretnog stepena verovatnoće da se na određenom prostoru i u određeno vreme krijumčari roba određene vrste, tako i kriminalističko-taktičke ocene značaja odgovarajućeg ponašanja lica koje se potencijalno bavi krijumčarenjem.

5.2.3. Osnovna pravila otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih dela iz sfere narko-kriminaliteta

Otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje krivičnih dela iz sfere narko-kriminaliteta podrazumeva doslednu primenu relevantnih pravila posebne kriminalističke taktike koja se tiču pre svega, suzbijanja organizovanog kriminaliteta, a u sklopu toga i narko-kriminaliteta, koji je načešće u praksi vid organizovanog kriminalnog delovanja.

Od posebnog značaja su sledeći bitni kriminalistički aspekti otkrivanja, razjašnjava i dokazivanja narko-kriminaliteta: 1) osnovni načini saznanja za krivična dela koja spadaju u narko-kriminalitet, kao i 2) osnovna kriminalistiko-taktička pravila sprovođenja aktivnosti usmerenih na otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje krivičnih dela koja se tiču opojnih droga, gde su od značaja određene operativne radnje, poput prisмотрe, zasede i praćenja, kao i određene dokazne radnje, kako opšte dokazne radnje, poput saslušanja okrivljenog, ispitivanja svedoka, pretresanja lica, stana i drugih prostorija, te relevantnih veštačenja, tako i posebne dokazne radnje, među kojima je poseban značaj tajnog audio-video nadzora, angažovanja prikrivenog islednika, kao i kontrolisane isporuke.

⁴⁸ Ž. Aleksić, op.cit, str. 148.

5.2.3.1. Osnovni načini saznanja za krivična dela koja spadaju u narko-kriminalitet

Kada se radi o osnovnim načinima saznanja za krivična dela koja spadaju u narko-kriminalitet, postoje načini saznanja koji se tiču aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa uopšte, odnosno organizovanog kriminaliteta, koji je po definiciji, često orijentisan na vršenje krivičnih dela koja spadaju u narko-kriminalitet gde su od značaja u kriminalističkom smislu određene indicije, koje ukazuju na organizovano kriminalno delovanje, a postoje i načini saznanja u odnosu na konkretna krivična dela te vrste na određenom vremenu i na određenom prostoru, gde pre svega, spadaju: 1) prijave, 2) glas/glasine o izvršenom krivičnom delu, odnosno tzv. javno pogovaranje, 3) zaticanje učinioca koji vrši konkretno krivično delo koje se tiče opojnih droga; 4) informacije koje „kruže“ po „društvenim mrežama“, 5) podaci sadržani u izveštavanju sredstava javnog informisanja, 6) saznanja koja proizlaze iz policijske kriminalističko-obaveštajne delatnosti, i drugih neposredno realizovanih aktivnosti policije, kao i 7) informacije dobijene na temelju međunarodne saradnje.

Prijave kao izvor saznanja o krivičnom delu koje spada u narko-kriminalitet

Prijave koje se tiču krivičnog dela iz sfere narko-kriminaliteta, kao i inače, kada je reč o prijavi krivičnog dela, mogu da budu kako krivične prijave podnesene u skladu sa pravilima Zakonika o krivičnom postupku, tako i prijave koje se podnose policiji od strane građana ili drugih subjekata, a na temelju kojih policija može nakon pribavljanja određenih informacija, te proveravanja sadržaja takve prijave, što se u praksi čini uz konsultacije sa nadležnim javnim tužiocem, koji formalno rukovodi predistražnim postupkom, javnom tužiocu podneti svoju (policijsku) krivičnu prijavu. Tada je u stvari, izvorno saznanje o krivičnom delu (na nivou određenog stepena sumnje), poteklo od lica koja su policiji podnela konkretnu prijavu, iz koje je potom, bilo neposredno (što je relativno retko u praksi), bilo posredno, nakon što je policija preduzela određene radnje kojima je proveravala istinitost i dokaznu utemeljenost navoda sadržanih u takvoj prijavi, sama podnela krivičnu prijavu javnom tužiocu. Stoga se kada je reč o prijavama u kriminalističkom smislu, posebno razlikuju sledeće vrste prijave koje se tiču krivičnog dela: 1) krivična prijava koja se prema pravilima Zakonika o krivičnom postupku podnosi javnom tužiocu, 2) prijave građana, 3) anonimne i pseudoanonimne prijave, 4) samoprijave, te 5) prijave državnih organa i pravnih lica.⁴⁹

⁴⁹ M. Škulić, *Kriminalistika*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2022, str. 44 - 50.

Kada je reč o prijavama usmerenim na krivična dela iz sfere narko-kriminaliteta spadaju pre svega, prijave građana, koje često zbog straha od osвете prijavljenih anonimne ili pseudoanonime. Veoma su retke samoprijave u ovoj sferi, kao i prijave državnih organa, a kada se radi o prijavama pravnih lica, radi se u praksi ponekad o prijavama škola i drugih obrazovnih ustanova, kada odgovorna lica uoče da se učenicima plasiraju opojne droge, a takve situacije po logici stvari, uvek zahtevaju maksimalno angažovanje policije i drugih nadležnih organa.

Glas/javno pogovaranje o izvršenom krivičnom delu koje spada u narko-kriminalitet

Javno pogovaranje, koje se još označava i kao „glas“ o krivičnom delu ili glasine da je učinjeno krivično delo, sastoji se u neformalnom pronosjenju vesti da je učinjeno određeno krivično delo, odnosno da je konkretno lice izvršilo krivično delo.⁵⁰ Javno pogovaranje se zasniva na uobičajenoj komunikaciji ljudi, na mestima gde se takva komunikacija redovno odvija, poput kafana, restorana, prostorija na radnom mestu, školskih i fakultetskih prostorija itd., koja podrazumeva i pronosjenje raznovrsnih informacija između ljudi koji komuniciraju. Nekada se informacije tiču i izvršenog krivičnog dela ili čoveka koji je konkretno krivično delo učinio. Tu spada kako prilično uobičajeno ogovaranje, „tračarenje“ i slični oblici faktičke komunikacije, tako i komunikacija na tzv. društvenim mrežama, nekada čak javnim tribinama.

Javno pogovaranje, tj. glas o izvršenom krivičnom delu u svim njegovim formama koje su i inače uobičajene za takav veoma specifičan način saznanja o krivičnom delu u opštem smislu, može biti, a u praksi često i jeste i značajan izvor saznanja o krivičnom delu koje spada u narko-kriminalitet, a to je u praksi posebno slučaj kada se radi o nekoj poznatoj ličnosti koja je „konzument“ opojnih droga, odnosno koja trguje zabranjenim psihoaktivnim supstancama, ili kada se radi o plasiranju opojnih droga od strane dilera školskoj deci i omladini (što je izuzetno opasno po logici stvari), kao i kada su u pitanju noćni klubovi, splavovi i slični lokaliteti na kojima se puštaju u promet opojne droge.

Flagrantno krivično delo iz sfere narko-kriminaliteta

Kada se radi o flagrantnom krivičnom delu, tada je samo krivično delo „po sebi“, neposredan izvor saznanja da je krivično delo izvršeno. Flagrantno krivično delo, odnosno raznovrsne varijante zaticanja učinioca tokom izvršenja krivičnog dela ili neposredno nakon što je krivično delo izvršio, odnosno situacije, koje same po sebi, predstavljaju ubedljiv izvor informacija o učinjenom krivičnom delu, se u kriminalističkoj teoriji nekada označavaju i kao „sveži čin“.

⁵⁰ Ibid., str. 50 – 51.

Policija a naročito kada postupa na osnovu prijave, ili kao što je prethodno već objašnjeno, ili težeći da proveriti „glas“ o krivičnom delu, odnosno javno pogovaranje, može na određenim mestima da zatekne učinioca koji pušta u promet opojnu drogu, kao i kupca te opojne droge. Pored toga i u nekim drugim situacijama su moguća flagrantna krivična dela iz sfere narko-kriminaliteta. Tako je moguće da tzv. školski policajac uoči flagrantna krivična dela te vrste, koja se vrše u školama, odnosno u školskim dvorištima ili u neposrednoj blizini škole,⁵¹ što naravno, zahteva maksimalno efikasno angažovanje policije radi suzbijanja te vrste posebno opasnog kriminaliteta, usmerenog na decu od kojih se stvaraju konzumenti opojne droge.

Internet i informacije sa „društvenih mreža“ kao izvor saznanja o krivičnim delima koja se tiču opojnih droga

Informacije koje se dobijaju preko Interneta i sa tzv. društvenih mreža predstavljaju u stvari, specifičan vid „glasa“ o izvršenom krivičnom delu, odnosno radi se o posebnom virtuelnom „javnom pogovaranju“ o krivičnom delu, koje se realizuje u tzv. kiber prostoru. Sam tzv. kiber prostor (u praksi često označavan i kao „sajber prostor“, do čega dolazi zahvaljujući ekspanziji terminologije na engleskom), predstavlja i specifičan „ambijent“ u kojem se vrše raznovrsna krivična dela, počev od raznovrsnih oblika kompjuterskog kriminaliteta, do drugih „klasičnih“ krivičnih dela, poput ucene, ugrožavanja sigurnosti itd.

Putem Interneta i tzv. društvenih mreža, može se i podstrekavati i podsticati na vršenje krivičnih dela raznih vrsta, pa i krivičnih dela koja se tiču opojnih droga. Internet je podoban „ambijent“ i za reklamiranje opojnih droga i njihovo nuđenje na prodaju, što zahteva značajnu pažnju policije i drugih nadležnih državnih organa, a naročito što takva vrsta kriminalne aktivnosti spada u visoko-tehnološki kriminalitet, kao oblik tzv. kompjuterskog kriminaliteta u odnosu na koji se radi njegovog otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja primenjuju pravila iz domena posebne kriminalističke taktike.

Informacije sadržane u izveštavanju sredstava javnog informisanja kao način saznanja za krivično delo iz sfere narko-kriminaliteta

I informacije sadržane u izveštavanju sredstava javnog informisanja, poput štampanih materijala, poput novina, bilo dnevnih, bilo nedeljnika, ili sadržanih u drugim oblicima masovnih medija, kao što su televizija i TV emisije, radio emisije, ali i podaci koji proizlaze iz nekih drugih specifičnih

⁵¹ Tada postoji i jedna od opciono propisanih kvalifikatornih okolnosti, kada krivično delo iz člana 246. KZ dobija teži oblik (član 246. stav 4. KZ), za koji je propisana kazna od pet do petnaest godina zatvora. Ova varijanta težeg oblika krivičnog dela postoji ako je osnovni oblik izvršen u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini.

masovnih medija, poput tzv. Internet portala, suštinski i slično kao i informacije koje se plasiraju putem Interneta i tzv. društvenih mreža, najčešće predstavljaju vid „glasa“ o izvršenom krivičnom delu, odnosno radi se uglavnom, o posebnoj vrsti javnog pogovaranja da je izvršeno određeno krivično delo ili da je određeno lice učinilo konkretno krivično delo. Nekada su informacije sadržane u izveštavanjima sredstava javnog informisanja i znatno više od „golog glasa“ o učinjenom krivičnom delu, odnosno one mogu prema svojoj sadržini i načinu plasiranja podataka i mnogo direktnije od onoga što su uobičajene glasine, upućivati da je učinjeno konkretno krivično delo.

U tekstovima i autorskim emisijama sadržanim u sredstvima javnog informisanja mogu se uočiti i informacije o određenim krivičnim delima, bilo neposredno kada se nedvosmisleno ukazuje na konkretno krivično delo, bilo što je u praksi ipak češće, posredno kada iz sadržine konkretne emisije, teksta, reportaže, odnosno drugog oblika izveštavanja određenog sredstva javnog informisanja, proizlazi postojanje određenog procesno relevantnog stepena sumnje da je izvršeno krivično delo, ili da je konkretno lice učinilo krivično delo koje je neposredno ili posredno predmet izveštavanja u sredstvu javnog informisanja. Tada se može raditi i o krivičnim delima iz sfere narko-kriminaliteta. Poseban način saznanja o izvršenom krivičnom delu, odnosno postojanju sumnje da je izvršeno krivično delo, predstavljaju informacije sadržane u oglasima koji se objavljuju/emituju u sredstvima javnog informisanja, a koji se nekada odnose i na prodaju opojne droge, najčešće „kamufliirano“ na odgovarajući način.

Saznanja o narko-kriminalitetu koja proizlaze iz policijske kriminalističko-obaveštajne delatnosti, kontrolnog delovanja i drugih neposrednih aktivnosti policije

Osnovna funkcija policije usmerena je na suzbijanje kriminaliteta. Policija dominantno i pre svega, i postoji radi kontrole kriminaliteta, te radi njegovog suzbijanja i kontrole, što znači primarno, u cilju otkrivanja i razjašnjavanja krivičnih dela, na temelju čega je potom, moguće i njihovo dokazivanje u krivičnom postupku. Policija ipak veoma retko u praksi sama i potpuno neposredno dolazi do informacija o izvršenom krivičnom delu, odnosno o postojanju informacija dokaznog karaktera i uopšte, do kriminalistički relevantnih informacija, iz kojih proizlazi postojanje procesno relevantnog stepena sumnje da je učinjeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti. Najčešće policija takve informacije dobija od građana, posebno od oštećenih krivičnih delom ili na temelju različitih vrsta prijava. Naravno kako krivična dela iz sfere narko-kriminaliteta spadaju u tzv. konsensualna krivična dela, odnosno krivična dela bez žrtve u kriminološkom, ali i u kriminalističkom smislu, ovde prijave samog oštećenog (osim ako se ne radi o oštećenom i nekim drugim krivičnim delom u sticaju), svakako ne treba očekivati.

Ipak, nekada policija i sama, potpuno autonomno i sopstvenim aktivnostima, izvorno dolazi do informacija o učinjenom krivičnom delu, do čega može doći bilo njenim organizovanim kriminalističko-obaveštajnim aktivnostima, kao i planiranim kontrolno usmerenim aktivnostima policije, bilo zahvaljujući spontanom uočavanju relevantnih informacija. Ovo se može ticati i krivičnih dela iz sfere narko-kriminaliteta. Oba načina na koje policija sama dolazi do informacija o učinjenom krivičnom delu imaju proaktivan karakter, a on je posebno izražen kod kriminalističko-obaveštajnog rada policije, koji ima izrazito sistemski i planski karakter, te je posebno značajan kada se radi o određenim inače, teško dokazivim krivičnim delima, kao što je to posebno tipično za krivična dela organizovanog kriminaliteta. Kontrolne aktivnosti policije su takođe planskog karaktera i sprovode se sistematski u odnosu na određena lica za koja se oceni da dolaze u obzir kao potencijalni učinioци krivičnih dela ili u pogledu određenih lokacija, koje bi mogle biti kriminalistički relevantne, a na kojima dolaze u obzir i određene operativne policijske radnje, poput zasede i sistematske blokade prostora, poznatije pod tradicionalnim terminom „racija“. Iz takvih kontrolnih delovanja policije nekada mogu proizići i neposredna saznanja o izvršenim krivičnim delima.

Kriminalističko-obaveštajna aktivnost policije predstavlja plansko usmeravanje policijskog delovanja u pravcu planiranog, pažljivo pripremljenog, sistematskog i tajnog prikupljanja informacija o određenoj vrsti krivičnih dela, učinjenih u određenom vremenu i na određenom prostoru, te o osumnjičenicima za takva krivična dela, ali i o svim drugim kriminalistički relevantnim informacijama, poput imovinske koristi stečene određenim krivičnim delima, saradnika kriminalnih organizacija, načina pranja novca, oblika saradnje u okviru tzv. kriminalnog podzemlja itd. Ovi načini saznanja o krivičnom delu su česti i redovno se u praksi realizuju kada se radi o narko-kriminalitetu, kao i inače o organizovanom kriminalitetu, kao osnovnom „kriminalnom ambijentu“ i za narko-kriminalitet.

Informacije o narko-kriminalitetu dobijene na temelju međunarodne saradnje

Odavno je postala floskula da je „svet postao globalno selo“, ali je sasvim jasno, pa i notorno da se čitav niz krivičnih dela, a naročito krivična dela u sferi transnacionalnog organizovanog kriminaliteta, gde su posebno značajna krivična dela koja se tiču proizvodnje i prometa opojnih droga, međunarodni terorizam, krivična dela poput krijumčarenja, trgovine ljudima i onda kada nisu nužno segment organizovanog kriminaliteta itd., ne mogu ni iole efikasno otkrivati, razjašnjavati i dokazivati bez intenzivne i efikasne međunarodne policijske saradnje, ali i uopšte, bez ostvarivanja kvalitetne međunarodne saradnje u krivičnim stvarima, što se tiče i krivičnopravne saradnje između

pravosudnih organa različitih država.⁵² Iz takve saradnje, bilo bilateralne (između nadležnih organa dve države), bilo multilateralne (između nadležnih organa više od dve države), kako one koja je formalna, te se ostvaruje na temelju određenih izvora prava međunarodne krivičnopravne pomoći, poput međunarodnih ugovora, bilo nekada i neformalne u određenim operativnim oblicima, mogu proizići i informacije o izvršenom krivičnom delu, koje policija jedne države prosleđuje policiji druge države, sa kojom ostvaruje odgovarajuće tzv. partnerske odnose i uopšte, realizuje međunarodnu kriminalističku saradnju.

Posebno značajan mehanizam razmene relevantnih informacija na temelju međunarodne saradnje između policija različitih država, kao i između pravosudnih organa dve ili više država (posebno onih koji su u istražnoj funkciji, bilo da se radi o javnim/državnim tužiocima tamo gde je istraga javno/državno tužilačka, bilo da su u pitanju istražne sudije, u državama koje imaju sistem sudske istrage), predstavlja saradnja koja se ostvaruje u relevantnim institucionalnim formama, što znači posredstvom određenih međunarodnih organizacija, gde poseban značaj imaju INTERPOL i EVROPOL.⁵³ Na nivou Evropske unije poseban značaj imaju i neke posebne policijske jedinice, čiji je zadatak suprotstavljanje najtežim oblicima kriminaliteta i koje stoga primenjuju i posebne dokazne tehnike, tu spada Evropska jedinica za borbu protiv kriminaliteta povezanog sa drogama – EDU (European Drug Unit).⁵⁴

Osnovne operativne radnje usmerene na otkrivanje i razjašnjavanje narko-kriminaliteta

Preduzimanje operativnih radnji radi otkrivanja i razjašnjavanja krivičnih dela iz sfere narkokriminaliteta, kao i inače, ukupno kriminalističko delovanje radi suzbijanja/kontrole te vrste kriminaliteta, podrazumeva i dobro poznavanje učinilaca takvih krivičnih dela, pre svega u psihološkom smislu. Radi se najčešće o veštim kriminalcima, koji su često i povratnici, te u pogledu kojih posebno deluje poznato kriminološko-penološko, ali i kriminalističko pravilo da zatvori, odnosno uopšte, ustanove za izvršenje krivičnih sankcija, često služe i širenju tzv. kriminalne infekcije. U tom smislu neki učinioci koji su

⁵² M. Škulić, *Međunarodno krivično pravo*, 2. izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2022, str. 505.

⁵³ Više o tome: M. Škulić, *Međunarodno krivično pravo – prostorno važenje krivičnog prava, krivično pravo međunarodnog porekla, međunarodna krivičnopravna pomoć i začeci krivičnog prava EU*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2022, str. 721 – 724 i str. 746 – 747.

⁵⁴ H. H. Kühne, *Strafprozeßrecht – Ein Lehrbuch zum deutschen und europäischen Strafverfahrensrecht*, 5. völlig neubearbeitete und erweiterte Auflage, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 1999, str. 36.

nekada i zbog ne previše teških krivičnih dela „dospeli“ u zatvor,⁵⁵ često u penitensijarnim uslovima steknu nove veštine vršenja krivičnih dela, upoznaju druge učinioce, povežu se sa njima i sl., te nakon izvršenja kazne zatvora, tj. po izlasku na slobodu, postaju profesionalni kriminalci, daleko osposobljeniji za vršenje krivičnih dela raznih vrsta, pa i onih koja spadaju u narko-kriminalitet, nego što su to bili pre nego što su se našli u zatvoru.

Učinioci koji se bave proizvodnjom i stavljanjem u promet opojne droge su najčešće veoma pažljivi u odnosu na mogućnost otkrivanja njihove kriminalne aktivnosti, a naročito ako su već iskusni kriminalci, tako da redovno pri sebi nemaju opojnu drogu, već je drže na skrivenom mestu – tzv. štek, vode računa da ne budu praćeni ili da nisu pod prismotrom, kada razgovaraju mobilnim telefonom, govore u „šiframa“, menjaju stanove u kojima borave i često imaju na raspolaganje više tzv. sigurnih stanova. Sve ovo utiče i na pripremanje, planiranje i realizaciju osnovnih operativnih kriminalističkih radnji, koje se preduzimaju radi otkrivanja i razjašnjavanja krivičnih dela iz sfere narko-kriminaliteta.

Osnovne informacije u vezi narko-kriminaliteta - koje se pribavljaju na operativnom nivou

Operativci u policiji koji se bave otkrivanjem, razjašnjavanjem i dokazivanjem krivičnih dela koja se tiču opojnih droga, nastoje da različitim operativnim radnjama, a pre svega, zahvaljujući korišćenju tzv. operativnih veza - policijskih informatora i saradnika, ali i na temelju klasičnih informativnih razgovara sa određenim licima (prikupljanje obaveštenja od građana), prikupe sve relevantne informacije o toj vrsti krivičnih dela i njihovih učinilaca. Ovo se pre svega odnosi na:⁵⁶ 1) učinioce koji se organizovano i profesionalno bave krivičnim delima iz sfere narko-kriminaliteta; 2) načine izvršenja krivičnih dela narko-kriminaliteta; 3) vrste, izgled i druge relevantne osobine opojnih droga u konkretnim situacijama; 4) učinioce koji deluju kao saučesnici ili su na odgovarajući način deo lanca plasmana opojnih droga, 5) lica koja stimulišu druga lica da postanu konzumenti opojnih droga; 6) lica koja konzumentima opojnih droga omogućavaju korišćenje opojnih droga time što im daju na raspolaganje odgovarajuće prostorije ili to čine na druge načine; 7) mesta na

⁵⁵ U ovom kontekstu je posebno značajna i zabrana ublažavanja kazne u Krivičnom zakoniku Srbije u odnosu na niz taksativno nabrojanih krivičnih dela, među koja spada i krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga (član 246. KZ), nezavisno od vrste i količine opojne droge u konkretnom slučaju, nažalost utiče i na prepunjenost (tzv. prenaseljenost) zatvora često i „sitnim“ ili ne previše značajnim učiniocima takvih krivičnih dela, a koji nakon izlaska iz zatvora, redovno ili bar veoma često, postaju znatno veštiji, profesionalniji, pa i okoreliji kriminalci, nego što su to bili, pre „ulaska“ u ustanovu za izvršenje kazne zatvora.

⁵⁶ A. Petrović, *Kriminalistička metodika*, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 1978, str. 683.

kojima se realizuje plasman opojnih droga; 8) mesta na kojima se kriju opojne droge ili koja su deo „lanca“ plasmana opojnih droga; 9) mesta, a naročito tzv. narko-laboratorijama na kojima se opojne droge proizvode ili prerađuju, odnosno „obogaćuju“, mešaju sa drugim supstancama i sl.; 10) način/načine korišćenja konkretnih opojnih droga; kao i 11) lica koja su konzumenti opojnih droga, tj. koja se na nivou relevantne sumnje/verovatnoće mogu smatrati narkomanima.

Relevantne informacije o krivičnim delima iz sfere narko-kriminaliteta i njihovim učinocima, odnosno licima u pogledu kojih postoji relevantan stepen sumnje (kada je reč o postupanju policije u predistražnom postupku – to su *osnovi sumnje*), pribavljaju se najčešće određenim operativnim radnjama koje sprovodi policija, a ponekad i neki drugi subjekti/organi, čija je delatnost u određenim aspektima bliska/slična policijskim aktivnostima, kao što su Bezbednosno-informativna agencija i Vojno-obaveštajna agencija. Poseban značaj među operativnim policijskim aktivnostima usmerenim na otkrivanje i razjašnjavanje krivičnih dela koja spadaju u narko-kriminalitet, imaju praćenje kao operativna radnja, tj. ukoliko se ne radi o praćenju kao vidu posebne dokazne radnje, zaseda, kao i sistematska blokada i kontrola određenog prostora.

Od velikog praktičnog značaja je i pregled putnika, sredstava i prtljaga, što je povezano sa indicijalnim metodom otkrivanja krijumčarenja, a što se posebno objašnjava u daljem tekstu. Kako tragovi opojne droge najčešće imaju i karakteristike tragova mirisa, u pronalaženju opojne droge prilikom pregleda putnika, prevoznih sredstava različite vrste i prtljaga, imaju specijalno obučeni psi, a službeni pas kao „tragač za relevantnim mirisom“, koji ukazuje na opojnu drogu, odnosno kontakt sa njom, ima veoma značajnu ulogu u prilikom vršenja nekih opštih dokaznih radnji, poput pretresanja i uviđaja. Tada se primenjuju elementi tzv. Sudske odorologije.⁵⁷ U policijskog praksi je kao specifična operativna aktivnost usmerena na razjašnjavanje krivičnih dela koja se tiču opojnih droga, uvek veliki značaj imalo i tzv. propuštanje, koje je suštinski veoma slično po sadržini kontrolisanoj isporuci, kao posebnoj dokaznoj radnji sa elementima međunarodne pravne pomoći i saradnje u suzbijanju određenih oblika teškog kriminaliteta, a pre svega, transnacionalnog organizovanog kriminaliteta, gde je poseban značaj njegova komponenta koja se tiče krivičnih dela iz sfere narko-kriminaliteta.

Osnovne opšte dokazne radnje koje su od značaja za otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje narko-kriminaliteta

Načelno sve dokazne radnje i inače podobne da se preduzimaju u svim vrstama krivičnih postupaka, nezavisno od njihovog predmeta, mogu da posluže

⁵⁷ V.Vodinelić, *Kriminalistika*, „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“, Beograd, 1996, str. 92.

i radi otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih dela iz sfere narko-kriminaliteta, kada se one preduzimaju shodno pravilima posebne kriminalističke taktike koja je usmerena na tu vrstu krivičnih dela, a posebnu pažnju zaslužuju pretresanje, uviđaj na mestu događaja, kao i određene vrste veštačenja.

Kada je reč o pretresanju, ono relativno retko daje rezultate kada se radi o pretresanju lica, jer kao što je prethodno već objašnjeno, vešti učinioci krivičnih dela iz sfere narko-kriminaliteta, tj. oni koji spadaju u kategoriju tzv. dilera opojnih droga, retko pri sebi u redovnim situacijama imaju opojnu drogu, obično koriste sistem tzv. štekova ili drogu plasiraju preko posrednika. Naravno, pretresanje učinilaca krivičnih dela ove vrste može se ticati i pronalaženja oružja, koje takvi kriminalci redovno imaju pri sebi. U praksi je ipak, daleko veći značaj pretresanja stanova i prostorija, a naročito kada se na takav način otkrivaju i laboratorije za proizvodnju određene vrste opojne droge.

U pogledu otkrivanja prostorija koje se koriste za proizvodnju opojne droge, veoma je važno uočiti indicije koje ukazuju da se u određenoj kući, podrumu, drugim obično posebno prilagođenim prostorijama i sl., gaji marihuana u veštačkim uslovima, ili se proizvodi sintetička droga. Informacije indicijalnog značaja u tom pogledu mogu doći iz svih i inače raspoloživih „izvora indicija“, a u praksi je veliki značaj uočavanja potrošnje električne energije, jer gajenje marihuane u veštačkim uslovima zahteva mnogo električne energije, a to je donekle slično i sa ilegalnom proizvodnjom nekih sintetičkih psihoaktivnih supstanci. Tajne laboratorije koje se koriste za proizvodnju nekih vrsta opojnih droga (sintetičke), zahtevaju korišćenje određene vrste hemikalija i sintetičkih sirovina, koje se nabavljaju na „crnom“ tržištu, tako da je uvek potrebno obratiti pažnju na ilegalni promet te vrste hemikalija/sirovina. Takođe, da bi se proizvela sintetička droga potrebno je da se time bave lica koja poseduju odgovarajuće tehnološko znanje, poput hemičara i farmaceuta, na šta u praksi treba posebno obratiti pažnju. Konačno, da bi se u tajnoj laboratoriji proizvela određena sintetička droga, poput amfetamina i metamfetamina, neophodno je i posedovanje, te korišćenje i odgovarajuće opreme, koja se takođe pretežno nabavlja ilegalno, a presecanje lanca nabavljanja takve opreme, praktično onemogućava funkcionisanje planirane laboratorije za proizvodnju sintetičke opojne droge.

Neke vrste droge se u našem podneblju gaje i na otvorenom, poput zasada marihuane, radi čijeg je otkrivanja neophodno obratiti pažnju na lokalitete, poput zapuštenih njiva, predela uz obalu reka, koji nisu deo vikend naselja i sl., na kojima postoji mogućnost gajenja tih biljaka. Kako kada se radi o gajenju marihuane na otvorenom tako i gajenju te biljke u veštačkim uslovima, te u pogledu tajnih narko-laboratorija, od velike je važnosti da se uviđajem na mestu događaja, obezbede svi materijalni dokazi, te sprovedena dokazna radnja dokumentuje zapisnikom i kriminalističko-tehničkim priložima uz zapisnik, poput fotografija i video materijala.

Veštačenje ima veliki značaj kao dokazna radnja u krivičnim

postupcima čiji su predmet krivična dela koja spadaju u narko-kriminalitet, kada posebnu važnost imaju ekspertize kojima se utvrđuje prisustvo odgovarajuće psiho-aktivne supstance u konkretnoj materiji za koju se sumnja da predstavlja zabranjenu/kontrolisanu psihoaktivnu supstancu, odnosno koje je opojna droga na nivou određenog stepena sumnje/verovatnoće. U prethodnom tekstu su već objašnjenja osnovna pravila identifikacije opojnih droga, te osnovne vrste i pravila sprovođenja relevantnih fizičko-hemijskih veštačenja pribavljenih uzoraka konkretnih psihoaktivnih supstanci.

Posebne dokazne radnje u funkciji otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja krivičnih dela iz sfere narko-kriminaliteta

Određene posebne dokazne radnje imaju u praksi ogroman značaj za otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje krivičnih dela koja spadaju u narko-kriminalitet, a naročito (što je u praksi i redovno, ili bar veoma često), ukoliko su takva krivična dela ispoljena i kao krivična dela organizovanog kriminaliteta. Tako je jer krivična dela iz sfere narko-kriminaliteta po definiciji spadaju u tzv. konsensualna krivična dela, odnosno krivična dela „bez žrtve“, koja se veoma teško mogu efikasno otkrivati, razjašnjavati i dokazivati klasičnim dokaznim „metodama“, odnosno primenom isključivo opštih dokaznih radnji.

Kada je reč o posebnim dokaznim radnjama, od posebnog značaja za otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje krivičnih dela koja spadaju u narko-kriminalitet su tajni audio i video nadzor, angažovanje prikrivenog islednika, kao i kontrolisana isporuka.⁵⁸ U pogledu tajnog prisluškivanja i snimanja telefonskih i drugih razgovora, kao elementa tajnog audio-video nadzora, u praksi je veoma tipično da iskusni kriminalci iz sfere organizovanog i narko-kriminaliteta, rutinski govore „u šiframa“, što onda podrazumeva otkrivanje pravog značenja snimljene komunikacija, na temelju analize ukupnog razgovora, upotrebljenih izraza, svih elemenata komunikacije, te u sklopu uklapanja svih drugih informacija kojim se raspolaže, odnosno koje su dobijene korišćenjem drugih dokaznih radnji, kako opštih, tako i posebnih.

Prikriveni islednik koji deluje u okviru organizovane kriminalne grupe usmerene na vršenje krivičnih dela narko-kriminaliteta mora biti pažljivo selektiran, obučen i pripremljen za infiltraciju u organizovanu kriminalnu grupu, u pogledu čega se razvijaju i koriste posebna kriminalističko-taktička pravila.⁵⁹ Jedan od najvažnijih aspekata delovanja prikrivenog islednika u okviru organizovane kriminalne grupe koja se bavi vršenjem krivičnih dela ih sfere narko-kriminaliteta, jeste i kreiranje „legende“, pod kojom će on efikasno delovati, što se svodi na njegov lažni identitet i ukupno – lažnu/odglumljenu

⁵⁸ J. Meyer, „Verdeckte Ermittlungen“, *Kriminalistik*, No. 1/99, Heidelberg, 1999, str. 49.

⁵⁹ G. Koriath, „Verdeckter Ermittler – Ein europaweit taugliches Instrument“, *Kriminalistik*, No. 8–9/96, Heidelberg, 1996, str. 535.

ličnost, koja po svim bitnim karakteristikama odgovara tipičnom kriminalcu.⁶⁰ Ovo je veoma složen zadatak čije ispunjenje zahteva kako vrhunsku pripremljenost samog prikrivenog islednika, tako i maksimalno pažljivo planiranje celokupne realizacije ove posebne dokazne radnje.

Prikriveni islednik ne može delovati kao „agent provokator“, jer je zabranjeno i kažnjivo da on podstrekava na činjenje krivičnih dela. Provociranje na izvršenje krivičnog dela je u svetu posebno vezano za delikte u vezi sa zloupotrebom narkotika, odnosno njihov nelegalan promet, ali takođe i za druga dela koja uključuju krijumčarenje i nezakonitu trgovinu određenom robom, kao na primer nelegalan promet oružja. U SAD se u tu svrhu koriste policajci na posebnoj tajnoj zadatku, tj. učesnici u specijalnim tajnim operacijama – tzv. *undercover* agenti, što je u osnovi veoma slično prikrivenom isledniku (istražitelju) koga poznaju evropska zakonodavstva. Međutim, u SAD je za ovakve svrhe moguće korišćenje i policijskih doušnika (informatora), koji se u saradnji sa policijom nekada opremaju i uređajima za prisluškiivanje, pa se onda i tonska traka koristi kao dokaz. U tom pogledu su npr. karakteristične aktivnosti DEA-a,⁶¹ posebne američke organizacije koja se bavi suzbijanjem nelegalne trgovine narkoticima, a pritom njeni agenti deluju na tlu SAD i širom sveta, te pritom koriste sve standardne policijske metode i načine delovanja koji su karakterističniji za tajne obavestajne službe, a koji su u njenom radu pretežniji.⁶²

Kontrolisana isporuka je posebna dokazna radnja sa elementima međunarodne krivičnopravne pomoći i saradnje u cilju suzbijanja određenih oblika organizovanog kriminaliteta, koji imaju multinacionalni karakter, a u tom je pogledu naravno, tipičan i narko-kriminalitet. Prilikom sprovođenja kontrolisane isporuke od ključne je važnosti koordinacija policija različitih država na čijim se teritorijama realizuje ova posebna dokazna radnja, uz maksimalnu pažnju koja se poklanja očuvanju tajnosti. Veoma je važno napraviti dobar plan za realizaciju akcije ove vrste, te je posebno bitno određivanje vremena i mesta kada se „prekida“ isporuka koja je pod kontrolom, što onda podrazumeva i lišavanje slobode svih učinilaca uključenih u krijumčarenje opojne droge, te oduzimanje same opojne droge, oružja, vozila itd.

Indicije koje ukazuju na organizovano kriminalno delovanje koje se u praksi često ispoljava i kao narko-kriminalitet

Suštinski je nemoguće zamisliti razvijeno društvo, koje se odlikuje relativno demokratskim pravnim sistemom i tržišnom ekonomijom, a da se u

⁶⁰ M. Škulić, „Osnovni kriminalistički i neki krivičnopravni/krivičnoprocesni aspekti angažovanja prikrivenog islednika“, *Kaznena reakcija u Srbiji*, IV deo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014, str. 27 – 45.

⁶¹ *Drug Enforcement Administration*.

⁶² Više o tome: M. Škulić, „Krivično delo prikrivenog islednika učinjeno u krajnjoj nuždi“, *Pravni život*, broj 9, Beograd, 2005, str. 661–690.

njemu pre ili kasnije ne pojave određeni oblici organizovanog kriminaliteta, a većina organizovanih kriminalnih grupa, kao i one koje spadaju u ispoljavanje *transnacionalnog organizovanog kriminaliteta*, bave se organizovano i krivičnim delima koja se tiču opojnih droga/zabranjenih psihoaktivnih supstanci. Oblike i eksponente organizovanog kriminaliteta je u suštini i praktično nemoguće uništiti „do kraja“, odnosno definitivno, jer organizovani kriminalitet jednom kada nastane, uvek postoji u određenoj formi. On se ne može efikasno i „u totalu“ suzbiti kao pojava. Državni organi mogu da suzbiju pojedine njegove eksponente, ali onda kada se eliminiše jedna organizovana kriminalna grupa, po pravilu vrlo brzo druge slične grupe „ulaze u posao“, odnosno „osvajaju tržište“, te jačaju zahvaljujući nastalom „praznom prostoru“. Pravne države stoga nastoje da odgovarajućim mehanizmima organizovani kriminalitet samo „drže pod kontrolom“, a nemaju, odnosno ne smeju imati iluziju da je njega moguće u potpunosti eliminisati *kao pojavu*, odnosno specifičan oblik kriminaliteta. To što je polazna osnova da organizovani kriminalitet u određenim uslovima svakako mora da nastane i postoji, ne znači da nije moguće analizirati određene činjenice, koje na indicijalnom nivou ukazuju na to da u određenoj sferi ili na određenom prostoru deluju određene kriminalne organizacije (čak i onda kada se ne zna puno toga konkretnog o njima), odnosno da se određena krivična dela mogu pripisati delovanju takvih kriminalnih organizacija, tj. smatrati krivičnim delima organizovanog kriminaliteta.

Određene indicije u vezi sa konkretnim krivičnim delom ili krivičnim delima koja se čine u određenom kontinuitetu, mogu ukazivati na to da je reč o aktivnostima organizovanog kriminaliteta. U kriminalističkoj teoriji se ističe da na postojanje i delovanje organizovanog kriminaliteta u jednoj sredini (lokalnoj zajednici), ukazuju neke tipične indicije:⁶³

1) indicije koje se odnose na potencijalne pripadnike organizovanih kriminalnih grupa: a) lica koja nemaju legalne prihode žive „na visokoj nozi“ (poseduju skupe automobile, velike kuće i stanove, ispoljavaju životni stil koji podrazumeva posedovanje i trošenje velikih svota novca, imaju imovinu velike vrednosti itd.), i b) određena lica se kreću isključivo uz fizičko obezbeđenje, nose „pancir prsluke“, koriste blindirana vozila i slično;

2) indicije koje se odnose na određene manifestacije u pogledu konkretnih krivičnih dela ili u vezi sa njima: a) dešavaju se fizički napadi koje ne prijavljuju policiji ni neposredne žrtve, niti druga lica, poput aktuelnih ili mogućih očevidaca, odnosno ako je drugo lice krivično delo prijavilo, sama žrtva to negira; b) vrše se ubistva, podmetanje eksploziva pod vozila, u stanove i lokale ili se podmeću požari bez nekih sasvim jasnih motiva; v) način izvršenja krivičnih dela ukazuje na profesionalizam učinioca i prethodno pažljivo plansko delovanje, što se posebno odnosi na ubistva, poput ubistvo iz

⁶³ Više o tome: B. Simonović, *Kriminalistika*, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2004, str. 631–632.

vozila u pokretu, snajperskom puškom, podmetanjem eksploziva iz oružja koje nije legalno dostupno građanima i sl.; i g) ispoljava se izrazita nespremnost građana da se pojave kao izvori informacija policiji u predistražnom/pretkrivičnom postupku ili da budu svedoci u krivičnom postupku, čak i onda kada se radi(lo) o „flagrantnom“ krivičnom delu, tj. krivičnom delu učinjenom na javnom mestu i u prisustvu očevidaca;

3) indicije koje se odnose na određene socijalno-patološke pojave koje su povezane sa krivičnim delima: a) u lokalnoj zajednici se uočava porast narkomanije; b) uočava se organizovana prostitucija, i v) primećuju se druge pojave koje mogu biti povezane sa organizovanim kriminalitetom, poput organizovanog prosjačenja, organizovanja lažnih azilanata i slično;

4) indicije koje ukazuju na bavljenje organizovanog kriminaliteta određenim inače legalnim aktivnostima ili realizovanje pranja novca: a) ulaganje do tada potpuno nepoznatih „biznismena“ u velike poslovne poduhvate, kao što je građevinarstvo na ekskluzivnim lokacijama, unosne privatizacije i sl., b) odustajanje konkurencije u određenom poslu do čega dolazi bez jasnih motiva ili uz indicije koje ukazuju na zastrašivanje, poput povlačenja drugih učesnika na tenderu ili u konkretnom postupku privatizacije i sl.; i v) ulaganje u poslove koji inače, nisu dovoljno profitabilni ili su čak skopčani sa gubicima, ali omogućavaju pranje novca;

5) indicije koje ukazuju na pokušano ili realizovano nedozvoljeno delovanje na predstavnike nadležnih državnih organa: a) zastrašivanje, anonimno se pretilo policajcima, sudijama i javnim tužiocima koji rade na konkretnim krivičnim predmetima; i b) donose presude kojima se izriču relativno blage kazne, uočavaju se nerezonski odustanci javnog tužioca od krivičnog gonjenja ili se primećuje „čudno“ odbacivanje krivičnih prijava i slično u odnosu na okrivljene/osumnjičene za krivična dela u vezi sa opojnim drogama ili druga krivična dela koja su tipična za delatnost organizovanog kriminaliteta, što ukazuje na moguće koruptivno delovanje ili strah kod pravosudnih organa;

6) indicije koje ukazuju „na žrtvovanje sitnih riba“ od strane bilo organizovane kriminalne grupe, bilo korumpiranih predstavnika policije ili pravosuđa – kada je reč o krivičnim delima koja su inače, u „sferi organizovanog kriminaliteta“, poput trgovine opojnim drogama, iznudama itd., a u pogledu kojih odgovaraju samo „manje značajni igrači“, poput sitnih „ditera“ droge, lokalnih „siledžija“ i slično;

7) indicije koje se odnose na konkretne krivične postupke: a) okrivljeni angažuju skupe i veoma poznate advokate kao braniocce, rutinski koriste neke inače veoma skupe procesne mehanizme, kao što je tzv. paralelna istraga i sl.; i b) pojavljuju se veoma „sumnjivi“ svedoci u prilog odbrane ili svedoci koji su iskaz dali u prilog optužbe naprasno menjaju svoj iskaz, „zaboravljaju“, i slično;

8) indicije koje se odnose na porodicu i druga bliska lica okrivljenom, kao kada se ne menja stil života članova porodice ili drugih okrivljenom bliskih lica,

poput vanbračnog supružnika, niti im se smanjuju prihodi, iako je okrivljeni u pritvoru i ne može da se bavi nekom profitnom delatnošću;

9) indicije u odnosu na način izvršenja kazne – konkretni okrivljeni bez valjanog zakonskog razloga dobija privilegovan tretman u ustanovi za izvršenje krivične sankcije i slično.⁶⁴

Neka krivična dela mogu da budu bilo tzv. obična, odnosno „klasična“ krivična dela, bilo krivična dela povezana sa organizovanim kriminalitetom. Tako je na primer, moguće napraviti odgovarajuću podelu ubistava: 1) neprofesionalna ubistva, koja su u praksi, vrlo često situacionog karaktera, i 2) profesionalno izvršena ubistva.⁶⁵

Profesionalno izvršena ubistva su ona lišavanja života koja se pretežno vrše uz sledeće fenomenološke karakteristike:

a) visok stepen organizovanosti u realizaciji krivičnog dela;

b) ubistvo vrši po pravilu, više učesnika uz prethodno obezbeđenu logističku podršku, kako u odnosu na vreme pre i tokom izvršenja dela, tako i nakon izvršenog ili pokušanog dela, mada je moguće i da profesionalno ubistvo izvrši samo jedno lice, ali i ono po pravilu, ima obezbeđenu podršku drugih lica, pre i posle izvršenog dela;

v) krivično delo se vrši radi ostvarivanja određenih ranije projektovanih ciljeva i prethodno se pažljivo planira, a ponekad se čak i određeni elementi njegovog izvršenja od strane planiranih učinilaca uvežbavaju, a u nekim situacijama se paralelno formiraju i različiti „timovi“ odnosno grupe za izvršenje dela, pa se onda naknadno određuje koja će grupa delo zaista i izvršiti;

g) ubistvo se izvršava od strane učinilaca koji to čine za određenu naknadu, odnosno materijalnu ili drugu korist, ili je takva aktivnost deo njihovog „radnog“, odnosno profesionalnog angažmana, ako su aktivni pripadnici kriminalne organizacije;

d) žrtva profesionalnog ubistva je po pravilu neka istaknuta osoba, bilo da je i samo to lice iz kriminalne sredine, ili je u pitanju važan pripadnik državnih organa i sl.; i

đ) ubistvo se vrši uz posebne mere opreza, ali i veštine, te specifične obučenosti učinilaca, te druge elemente izvršenja koji predstavljaju skoro *obrazac* realizacije ovakvih krivičnih dela; poput nabavljenog oružja za jednokratnu upotrebu, po pravilu veoma pouzdanog i kvalitetnog (kao što su, automatske puške „kalašnjikov“, ili automatski pištolji, poput „škorpiona“ i automati kao što su „heckler & koch“ itd.) koje se nakon izvršenog ili pokušanog dela uništava, najčešće rastavljanjem na delove i bacanjem u reku, jezero i sl., ili „rasejavanjem“ delova na pustim mestima, zatim; korišćenje maski tokom izvršenja dela, velika preciznost, brzina i uigranost u realizaciji dela, izvršenje dela u najpogodnijem trenutku, kada je npr., žrtva najmanje spremna na uspešan otpor, kao što je to slučaj sa ubistvom prilikom ulaženja u

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Više o tome: Ž. Aleksić i M. Škulić, *Kriminalistika*, 12. izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2020, str. 324–325.

automobil ili izlaženja iz njega, kada nema potencijalnih svedoka i sl., brz odlazak izvršilaca u inostranstvo, uz posedovanje kvalitetno urađenih falsifikovanih isprava, prethodno obezbeđen lažan alibi i slično.⁶⁶

Takođe se kada je reč o profesionalnim i planiranim ubistvima povezanim sa organizovanim kriminalitetom, koriste i druga specifična sredstva, kako za neposredno pripremanje krivičnog dela i njegovu neposrednu realizaciju, tako i za dolazak na mesto događaja i efikasno bekstvo sa njega. Tako se kada je reč o prevoznim sredstvima upotrebljavaju pre svega odgovarajući automobili, prvenstveno noviji i skupi modeli, koji su poznati kao pouzdana vozila (koji su obavezno prethodno ukradeni i na kojima se takođe koriste ukradene tablice), efikasno sakrivaju ili uništavaju, pre svega paljenjem, a ređe dizanjem u vazduh, a koriste se i druga potrebna sredstva, poput mobilnih telefona za jednokratnu upotrebu, odnosno snabdevenih karticama po pripejd sistemu, pri čemu se telefon koristi samo za jedan razgovor radi onemogućavanja identifikacije audio-nadzorom, te se uopšte u odnosu na sve druge karakteristike krivičnog dela ispoljava dobra organizacija u izvršenju ubistva, te prikrivanju učinilaca, koja uz sve one i inače uobičajene „dokazne prepreke“ u vezi sa suzbijanjem organizovanog kriminaliteta, predstavlja i osnovnu teškoću za razjašnjavanje i dokazivanje ovakvih krivičnih dela.

Profesionalno izvršena ubistva su karakteristična za delatnost organizovanog kriminaliteta, kada se tim putem uništava konkurencija, osvaja tržište, demonstrira moć, zastrašuju protivnici i slično. Sva druga ubistva koja po svojim dominantnim karakteristikama ne mogu da se svrstaju u profesionalna ubistva, tretiraju se kao neprofesionalna, bez obzira na stepen umešnosti u njihovom izvršenju. Za profesionalno izvršena ubistva je po logici stvari karakteristično da se veoma teško razjašnjavaju i dokazuju, pa s obzirom na to, ali i činjenicu da su ona karakteristična za najteže oblike kriminaliteta, te da predstavljaju jedan od osnovnih pokazatelja delovanja organizovanog kriminaliteta, uspešnost u njihovom razjašnjavanju i dokazivanju predstavlja pravo merilo uspešnosti ukupnog rada službenih aktera pretkrivičnog i krivičnog postupka. U pozadini profesionalnih ubistava, koja se praktično svode na profesionalne „likvidacije“, ili fizičke i po pravilu vrlo brutalne „eliminacije“ protivnika, stoje jasno uočljivi interesi, često direktno vezani za ciljeve organizovanih kriminalnih grupa.

6. ZAKLJUČAK

Suzbijanje krivičnih dela koja se tiču opojnih droga, odnosno koja spadaju u narko-kriminalitet je od ogromnog značaja u savremenom društvu koje poslednjih decenija doživljava pravu „epidemiju“ bolesti zavisnosti od zabranjenih/kontrolisanih psihoaktivnih supstanci. Činjenica je da su u svim savremenim društvima, nažalost čak donekle i nezavisno od stepena uspešnosti

⁶⁶ Ibidem.

nadležnih organa u suzbijanju narko-kriminaliteta, opojne droge redovno prisutne na „crnom tržištu“ gde se plasiraju, te da njihovi konzumenti, odnosno zavisnici od psihoaktivnih supstanci, uvek imaju „na raspolaganju“ dovoljnu količinu opojne droge, a u stvari, u realnosti je samo pitanje njene cene, s obzirom na klasičan „tržišni“ mehanizam ponude i potražnje.

Dakle, sasvim je očigledno da su savremena društva veoma daleko od iskorenjivanja kako zloupotreba opojnih droga, tako i efikasnog suzbijanja krivičnih dela koja su sa njima povezana, odnosno narko-kriminaliteta, koji pored toga, predstavlja i izuzetno atraktivan i bogat izvor kriminalnih prihoda većine klasičnih organizovanih kriminalnih grupa, a naročito onih koje deluju u sferi multinacionalnog organizovanog kriminaliteta. Određeni pomaci na tom planu bi bilo mogući samo ako bi se delovalo kako sa stanovišta izgradnje boljih i adekvatnijih krivičnopравниh/krivičnoprocesno-dokaznih mehanizama, tako i delovanjem na preventivnom planu u domenu racionalnih mera socijalnog i psiho-socijalnog karaktera pre svega, u odnosu na omladinu, odnosno pripadnike mlađe društvene populacije, koja je svakako osnovna „meta“ narko-kriminaliteta u smislu stvaranja konzumenata opojne droge, što se suštinski svodi na očuvanje, pa i širenje crnog tržišta zabranjenih/kontrolisanih psihoaktivnih supstanci, na kojem učinioci te vrste krivičnih dela, a naročito u kontekstu organizovanog kriminalnog delovanja, već decenijama, poprilično rutinski ostvaruju enormne profite.

Potrebno je pomiriti se sa realnošću da samo po sebi krivično pravo ni na planu suzbijanja narko-kriminaliteta, kao ni inače, u odnosu na druge oblike kriminaliteta, nema neki „čarobni štapić“, kojim bi se brzo i jednostavno suzbio taj i drugi oblici kriminaliteta, te ne treba nikako zaboraviti ni u odnosu na to pitanje da je krivično pravo *ultima ratio* karaktera. Ovo se u krivičnopravnoj teoriji objašnjava i isticanjem da sama po sebi, „nemoralnost“ ili „etička prekrivost“ u odnosu na određeno ponašanje, ne može opravdati propisivanje kažnjivosti za takvo ponašanje, ukoliko se njime ne narušava interes mirnog zajedničkog života u društvu.⁶⁷

Nije naravno, sporno da dominantni oblici narko-kriminaliteta, a naročito kada je on neposredno povezan sa organizovanim kriminalitetom ispunjavaju taj uslov koji se neposredno tiče *ultima ratio* karaktera krivičnog prava, ali pri tom, ipak ne može biti sporno ni da svi oblici te vrste kriminaliteta, odnosno sve vrste krivičnih dela koja se u pozitivnom krivičnom zakonodavstvu Srbije odnose na opojne droge, ni izbliza nemaju isti praktični značaj, što je naravno, posebno upadljivo kada se radi o inkriminisanju samog posedovanja opojne droge, što je u mnogim zakonodavstvima uređeno kao delikt manje načelne težine od krivičnog dela, tj. kao prekršaj ili čak samo posedovanje određene vrste opojnih droga i uopšte, zabranjenih psihoaktivnih supstanci ima značaj ispoljavanja bolesnog stanja u kojem se nalazi lice koje je narkomanski

⁶⁷ Roxin C. und Greco, L., *Strafrecht – Allgemeiner Teil – Band I – Grundlage – Der Aufbau der Verbrechenslehre*, 5. Auflage, „Verlag C.H.Beck“, München, 2020, str. 31.

zavisnik, a ne rešava se na temelju krivičnog prava u tom domenu, što je konačno bio slučaj i u Srbiji (kao i u nekadašnjoj Jugoslaviji), sve do prvih godina 21. veka.

Tek je početkom 2000-ih godina u Srbiji kao krivično delo (poseban delikt posedovanja), propisano i samo držanje opojne droge i onda kada se to čini isključivo za sopstvene potrebe, tj. radi njenog konzumiranja od strane držaoca. Kao što je to već objašnjeno u prethodnom tekstu, takvo širenje kriminalne zone se može dovesti u pitanje, kako sa stanovišta notorne činjenice da su u Srbiji poslednjih godina, ali i decenija, zatvori prepunjeni narkomanima, što znači posebnom vrstom bolesnika, odnosno ljudi koji boluju od posebne vrste bolesti zavisnosti, tako i sa stanovišta opšteg stava da kaznena politika, tj. politika krivičnog sankcionisanja, a što po logici stvari, uključuje i politiku zakonodavca koja se tiče (ne)propisivanja da su određena ponašanja/stanja krivična dela, u demokratskoj pravnoj državi svakako ne treba da bude jedna metaforična „ribarska mreža, koja hvata male ribe, a propušta velike.“

Naravno, to ne znači da krivično pravo ne treba da deluje na normativnom planu u funkciji suzbijanja kriminaliteta koji se tiče zloupotrebe opojnih droga. Naprotiv, krivično pravo mora da između ostalog, bude posvećeno i tom cilju, ali je veoma važno u propisivanju konkretnih inkriminacija u uopšte, relevantnih krivičnopravnih mehanizama, oceniti kako na najefikasniji način ostvariti načelno projektovan cilj, a to je zaštita društva u maksimalno mogućoj meri od zloupotrebe zabranjenih/kontrolisanih psihoaktivnih supstanci.

Literatura

- Aleksić Ž. i Škulić M., *Kriminalistika*, 12. izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2020.
- Aleksić, Ž. i Milovanović, Z., *Kriminalistika*, „Partenon“, Beograd, 1994.
- Aleksić, Ž., *Praktikum iz Kriminalistike*, „Naučna knjiga“, Beograd, 1988.
- Aleksić, Ž., *Kriminalistika*, „Glosarijum“, Beograd, 1996.
- Babić, M. i Marković, I., *Krivično pravo – opšti dio*, četvrto izmijenjeno izdanje, Pravni fakultet u Banjoj Luci, Banja Luka, 2013.
- Bejatović, S., *Efikasnost krivičnog postupka kao međunarodni pravni standard*, (poglavlje 23 i krivičnoprocesno zakonodavstvo Srbije – norma, praksa i mere unapređenja), zbornik Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu: „Evropske integracije i kazneno zakonodavstvo (poglavlje 23 – norma, praksa i mere harmonizacije)“, LVI redovno savetovanje Udruženja, Zlatibor, 2016.
- Bejatović, S., *Nekoliko razloga neophodnosti rada na reformi krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije*, zbornik: „Reforma krivičnog prava“, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2014.
- Vodinić, V., *Kriminalistika*, „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“, Beograd, 1996.
- Wessels, J. und Beulke, W., *Strafrecht – Allgemeiner Teil – die Straftat und Ihr Aufbau*, 52., neubearbeitete Auflage, „C.H.Müller“, Heidelberg, 2022.
- Groß, H. und Geerd, F., *Handbuch der Kriminalistik*, Band I, J. Schweitzer Verlag, Berlin, 1977.
- Koriath G., „Verdeckter Ermittler – Ein europaweit taugliches Instrument“, *Kriminalistik*, No. 8–9/96, Heidelberg, 1996.
- Kube, E., *Theoretische Kriminalistik*, in: E.Kube, U.Störzer und J.Timm (Hrsg.), *Kriminalistik – Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, Band I, „Richard Boorberg Verlag“ München,

- Berlin, 1992.
- Kühne H. H., *Strafprozeßrecht – Ein Lehrbuch zum deutschen und europäischen Strafverfahrensrecht*, 5. völlig neubearbeitete und erweiterte Auflage, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 1999.
- Meyer J., „Verdeckten Ermittlungen“, *Kriminalistik*, No. 1/99, Heidelberg, 1999.
- Newburn, T., *Criminology*, „Willan Publishing“, London, 2007.
- Petrović, A., *Kriminalistička metodika*, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 1978.
- Roxin C. und Greco, L., *Strafrecht – Allgemeiner Teil – Band I – Grundlage – Der Aufbau der Verbrechenslehre*, 5. Auflage, „Verlag C.H.Beck“, München, 2020.
- Roxin, C., *Strafverfahrensrecht*, 25. Auflage, „Verlag C.H.Beck“, München, 1998.
- Saferstein, S., *Criminalistics – An Introduction to Forensic Science*, Tenth Edition, „Pearson“, New York, 2011.
- Simić, I. i Petrović, M., *Krivični zakon Republike Srbije – praktična primena*, Službeni glasnik, Beograd, 2002.
- Simović, M., *Krivično procesno pravo – uvod i opšti dio*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Bihać, 2009.
- Simonović, B., *Kriminalistika*, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2004.
- Stojanović, Z. i Perić, O., *Krivično pravo – posebni deo*, XIV izdanje, Pravna knjiga, Beograd, 2011.
- Stojanović, Z., *Komentar Krivičnog zakonika*, 9. izmenjeno i dopunjeno izdanje, „Službeni glasnik“, Beograd, 2019.
- Schönke A. und Schröder, H. *Strafgesetzbuch – Kommentar*, 30. Auflage, „C.H.Beck“, München, 2019.
- Hagan, F.E., *Introduction to Criminology, Theories, Methods and Criminal Behaviour*, 6th Edition, „Sage Publications“, Thousand Oaks, 2008.
- Škulić, M. i Ilić, G., *Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije – jedan korak napred, dva koraka nazad*, Udruženje javnih tužilaca Srbije, Pravni fakultet u Beogradu i Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2012.
- Škulić, M., „Krivično delo prikrivenog islednika učinjeno u krajnjoj nuždi“, *Pravni život*, broj 9, Beograd, 2005.
- Škulić, M., *Privredni kriminalitet*, drugo izdanje, FPM, Bar, 2013.
- Škulić, M., *Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*, 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje, „Službeni glasnik“, Beograd, 2018.
- Škulić, M., „Osnovne krivičnopravne konsekvence upotrebe zabranjenih psihoaktivnih supstanci“, tematski zbornik radova međunarodnog značaja, Međunarodni naučni tematski skup: *Droga i narkomanija: pravni, kriminološki, sociološki i medicinski problemi*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Palić, 2–3. septembar 2020.
- Škulić, M., *Krivična dela protiv polne slobode*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2019.
- Škulić, M., *Krivično procesno pravo*, 11. izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2022.
- Škulić, M., *Kriminalistika*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2022.
- Škulić, M., *Međunarodno krivično pravo*, 2. izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2022.
- Škulić, M., *Osnovi krivičnog prava Sjedinjenih Američkih Država*, 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, edicija *Crimen*, Beograd, 2022.
- Škulić, M., *Međunarodno krivično pravo – prostorno važenje krivičnog prava, krivično pravo međunarodnog porekla, međunarodna krivičnopravna pomoć i začeci krivičnog prava EU*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2022.

CRIMINAL LAW AND CRIMINALISTICS ASPECTS OF COMBATING DRUG-CRIMINALITY

Dr. Milan Škulić

Professor at the Faculty of Law, University of Belgrade, Judge of the Constitutional Court of Serbia

Summary: *In the article is analytically examined the basic criminal law and forensics aspects of combating drug crime, by explaining the criminal law concept of narcotic, i.e. drugs and the basic criminal offenses related to them. Author systematically analyzes the basic criminal rules from the domain of special criminal tactics, which are adequate for effective suppression of that type of criminal acts, i.e. narco-crimes.*

In the article is especially explained the importance of normative regulation in the sphere of criminal law of the state of law, that responds to the abuse of prohibited/controlled psychoactive substances, as well as the importance of the development of adequate evidentiary methods, especially in the form of special evidentiary actions and types of so-called special investigative techniques, which are in principle adequate for detecting, clarifying and proving criminal acts that fall under narco-crimes. The special investigative techniques are appropriate for the task of combating drug crime due to consensual nature of that type of crimes (criminal acts without a victim in the sense of criminal law), which are in principle very difficult to detect and prove using classic evidentiary methods and in general, using the general evidentiary actions.

Keywords: *Narco-Crime, Narcotics, Drugs, Psychoactive Substances, Criminal Offence, Criminal Law, Criminalistics.*